

Framtidsutskottet

Statsrådets redogörelse om genomförandet av FN:s handlingsprogram för hållbar utveckling Agenda 2030

INLEDNING

Remiss

Statsrådets redogörelse om genomförandet av FN:s handlingsprogram för hållbar utveckling Agenda 2030 (SRR 7/2024 rd): Ärendet har remitterats till framtidsutskottet för betänkande och till utrikesutskottet, kommunikationsutskottet, jord- och skogsbruksutskottet, kulturutskottet, social- och hälsovårdsutskottet, ekonomiutskottet, arbetslivs- och jämställdhetsutskottet och miljöutskottet för utlåtande.

Utlåtanden

Utlåtande har lämnats av

- kommunikationsutskottet KoUU 1/2025 rd
- kulturutskottet KuUU 1/2025 rd
- arbetslivs- och jämställdhetsutskottet AjUU 3/2025 rd
- miljöutskottet MiUU 1/2025 rd
- jord- och skogsbruksutskottet JsUU 6/2025 rd
- utrikesutskottet UtUU 1/2025 rd
- ekonomiutskottet EkUU 6/2025 rd
- social- och hälsovårdsutskottet ShUU 2/2025 rd

Sakkunniga

Utskottet har hört

- ledande sakkunnig Eeva Furman, statsrådets kansli
- ledande sakkunnig Taru Savolainen, statsrådets kansli
- styrelseordförande Jani Härkki, Finnish Water Forum
- ordförande Tero Mustonen, Lumimuutos osuuskunta
- medlem Ellen Haaslahti, Klimat- och naturgruppen för unga, NUOLI
- verkställande direktör Anssi Mikola, RiverRecycle Oy
- generalsekreterare Vivi Niemenmaa, Statens revisionsverk
- direktör Hiski Haukkala, Utrikespolitiska institutet
- ordförande, professor Mikael Fogelholm, rådet för strategisk forskning
- professor Ilari Sääksjärvi, Finlands Naturpanel
- utvecklingschef Jukka Hoffren, Statistikcentralen

Betänkande FrUB 1/2025 rd

- överdirektör Ville Vertanen, Statistikcentralen
- Staff Scientist Mika Jalava, Aalto-universitetet
- professor Kari Hyytiäinen, Helsingfors universitet
- professor Teivo Teivainen, Helsingfors universitet
- akademiforskare Timo Miettinen, Helsingfors universitet, Centrum för Europaforskning
- professor Juha Helenius, Helsingfors universitet, agrikultur-forstvetenskapliga fakulteten
- professor Taru Peltola, Östra Finlands universitet
- professor i miljöpolitik Rauno Sairinen, Östra Finlands universitet
- enhetschef Hannele Seppälä, Nationella centret för utbildningsutvärdering
- utredningschef Petri Juuti, Tammerfors universitet
- direktör Juha Kaskinen, Centret för framtidsforskning, Åbo universitet
- docent Jaana Kouri, Åbo universitet
- biträdande professor Anna Törnroos, Åbo Akademi
- programdirektör Meri Kallasvuo, Naturresursinstitutet
- forskningschef, specialforskare Mikko Weckroth, Naturresursinstitutet
- ledande beredskapssakkunnig Miika Ilomäki, Försörjningsberedskapscentralen
- hållbarhetsexpert Mathilda Kurki, Försörjningsberedskapscentralen
- senioruniversitetslektor, docent Katriina Siivonen, Åbo universitet (Expertpanelen för hållbar utveckling)
- forskarprofessor Anna-Maria Teperi, Arbetshälsoinstitutet (Expertpanelen för hållbar utveckling)
- generaldirektör Petteri Taalas, Meteorologiska institutet
- ledande forskare Suvi Sojamo, Finlands miljöcentral
- Senior Director Jarmo Heinonen, Business Finland Oy
- direktör för påverkan och företagsansvar Kaisa Alavuotunki, Fonden för industriellt samarbete Ab (Finnfund)
- forskare Ville Lähde, forskningsenheten BIOS
- verkställande direktör Rilli Lappalainen, Finnsus
- utvecklingsdirektör Marjo Kurki, Självständighetsjubileets barnstiftelse sr
- verkställande direktör Mari Granström, Origin by Ocean
- kundupplevelsechef Laura Sinisalo, Solar Foods Ab
- verkställande direktör Pasi Vainikka, Solar Foods Ab
- ansvarig chef för projektet, professor Jyri Seppälä, Kolneutrale kommuner (Hinku)
- medlem, kommunikationsansvarig Jayla Tammiharju, Gruppen De ungas agenda 2030
- direktör Lasse Miettinen, Jubileumsfonden för Finlands självständighet Sitra
- specialsakkunnig Karoliina Ketola, Finlands Olympiska Kommitté rf.

Skriftligt yttrande har lämnats av

- Utrikespolitiska institutet
- teknologie doktor, universitetsforskare Heini Postila, Uleåborgs universitet
- Försvarshögskolan
- Statistikcentralen
- professor Eva Heiskanen, Helsingfors universitet
- docent i stadssociologi, PD Pasi Mäenpää, Helsingfors universitet
- professor emeritus, forskningsdirektör Markku Ollikainen, Helsingfors universitet

Betänkande FrUB 1/2025 rd

- forskningsdirektör Susanna Lehvävirta, Centret för hållbarhetsvetenskap vid Helsingfors universitet HELSUS
- forskningssamordnare Paula Schönach, Centret för hållbarhetsvetenskap vid Helsingfors universitet HELSUS
- äldre universitetslektor Sirpa Tenhunen, Jyväskylän universitet
- biträdande professor Jenny Rinkinen, Villmanstrand-Lahtis tekniska universitet LUT
- professor Pekka Jokinen, Tammerfors universitet
- professor Kirsi Pauliina Kallio, Tammerfors universitet
- Försörjningsberedskapscentralen
- Institutet för hälsa och välfärd (THL)
- överläkare vid enheten för miljöhälsa Mikaela Grotenfelt-Enegren, Institutet för hälsa och välfärd (THL)
- FD, gruppchef Thomas Kühn, Meteorologiska institutet
- gruppchef, FD Anna Luomaranta, Meteorologiska institutet
- enhetschef Anna-Stiina Heiskanen, Finlands miljöcentral
- specialforskare Seppo Knuuttila, Finlands miljöcentral
- Åbo stad
- utvecklingsdirektör Marjo Kurki, Självständighetsjubileets barnstiftelse sr
- forskningsdirektör Juha Ahvio, Patmos Missionstiftelse
- läkare Soili Kasanen
- professor Tapio Puolimatka
- resiliensforskare Laura Valli
- Finlands FN-förbund
- nätverket Ilmastolääkärit
- Suomalainen Tiedekatemia
- Finlands Akademi
- Finlands klimatpanel
- Stiftelsen för Vattendrag i Finland
- Akava ry
- Finlands näringsliv rf
- IOM Finland
- Liikuntatieteellinen Seura ry
- STTK rf
- Finlands Fackförbunds Centralorganisation FFC rf
- Finlands universitetsrektorers råd UNIFI rf
- Företagarna i Finland rf
- WWF Finland.

BAKGRUND

Förenta nationernas (FN) globala handlingsprogram för hållbar utveckling Agenda 2030 syftar till att utrota fattigdomen och uppnå en hållbar utveckling. År 2015 kom FN:s medlemsländer överens om 17 mål för Agenda 2030 (Sustainable Development Goals, SDG) som länderna ska ha uppnått 2030. För varje huvudmål finns det ett stort antal delmål (169 totalt) och handlingsprogrammet innehåller över 200 indikatorer för övervakning av arbetet för att nå målen.

Betänkande FrUB 1/2025 rd

Den aktuella redogörelsen (SRR 7/2024 rd) är den tredje i ordningen och den beskriver Finlands nuläge i genomförandet av Agenda 2030, regeringens viktigaste åtgärder i fråga om de 17 målen för hållbar utveckling samt mekanismerna för uppföljning och utvärdering av organiseringen av genomförandet.

Styrning, genomförande, uppföljning och utvärdering av det nationella genomförandet av Agenda 2030

Statsförvaltningen genomför Agenda 2030-målen inom ramen för de mål och åtgärder som ställts upp i regeringsprogrammet och i planen för de offentliga finanserna. Inom förvaltningsområdena förankras genomförandet så att strategierna omsätts i konkreta nationella och internationella åtgärder genom verksamhets- och resultatplanering, resultatstyrning och finansiell planering.

Åtgärderna samordnas tvärsektoriellt och den politiska koherensen säkerställs i många forum på tjänstenivå, av vilka de viktigaste enligt redogörelsen är kanslichefsmötet och samordningsnätverket för hållbar utveckling samt nätverket av ministeriernas staber.

Kommissionen för hållbar utveckling och utvecklingspolitiska kommissionen är forum som arbetar för hörandet och delaktigheten i samhället. De får regelbundet lägga fram sina åsikter i de viktigaste etapperna av genomförandet av Agenda 2030. Arbetet i kommissionen för hållbar utveckling stöds av gruppen De ungas Agenda 2030 och den anknyttande klimat- och naturgruppen för unga (Nuoli) som inrättades våren 2023 samt av en oberoende hållbarhetspanel som består av hållbarhetsforskare och finns i anslutning till statsrådets kansli. Panelen stöder beslutsfattandet bland annat genom att främja samordningen av miljöfrågor, ekonomiska frågor och sociala frågor.

Riksdagen övervakar och utvärderar regeringens verksamhet. Redogörelseförfarandet gör det möjligt att främja en konsekvent politik för Agenda 2030 och att i riksdagen behandla den senaste tidens utveckling så ingående som möjligt. Uppnåendet av målen för hållbar utveckling inom varje förvaltningsområde beskrivs dessutom i ministeriernas resultatbeskrivningar som bifogas regeringens årsberättelse som årligen lämnas till riksdagen. Årsberättelsen innehåller också en utredning om de åtgärder som vidtagits med anledning av riksdagens klämmor. I riksdagen är framtidsutskottet betänkandeskott för redogörelsen om Agenda 2030.

Det nationella genomförandet av Agenda 2030 följs upp också i form av nationella landrapporter till FN, av vilka följande presenteras i juli 2025. Utöver statsförvaltningen deltar ett stort antal intressentgrupper i beredningen av landrapporterna.

På basis av indikatorerna följer man upp den hållbara utvecklingen i Finland genom en offentlig databas som bygger på globala indikatorer och som skapats och drivs av Statistikcentralen.

Ett nytt element i uppföljningen är den årliga samhälleliga hållbarhetsutvärdering som statsrådets kansli inlett. Den stärker helhetsbilden av hållbarhetsutmaningarna i det finländska samhället, utvecklingsutsikterna för dem över valperioderna och det ömsesidiga beroendet. Det första debattinitiativet för hållbarhetsutvärderingen offentliggjordes i maj 2024. Genom utvärderingen kan man enligt redogörelsen identifiera betydande förvaltnings och sektorsövergripande hävstångseff-

Betänkande FrUB 1/2025 rd

fekter. Utvärderingen görs ur fem hållbarhetsperspektiv: ekologisk hållbarhet, hållbarhet avseende humankapitalet och kulturen, social och hälsorelaterad hållbarhet, ekonomisk hållbarhet samt hållbarhet avseende säkerheten, rättsstaten och demokratin. Utvärderingen strävar också efter att stärka kunskapsunderlaget för genomförandet av Agenda 2030 och en konsekvent politik för hållbar utveckling.

I FN:s årliga landjämförelse SDG Index 2024 bedömdes Finland redan för fjärde gången i rad vara det land som lyckats bäst med genomförandet av målen för hållbar utveckling. Enligt rapporten har Finland uppnått drygt 86 procent av de 17 uppställda målen för hållbar utveckling. På ett globalt plan ser det däremot för närvarande ut som att endast omkring 17 procent av de uppställda målen med stor sannolikhet kommer att uppnås. I samma rapport bedöms också att de negativa externa effekterna av Finlands verksamhet är betydande: Finland placerar sig på plats 139/167 i jämförelsen. Finlands utmaningar är bland annat avskogningen samt de klimat- och kväveutsläpp som orsakas på andra håll i världen till följd av vår import.

I februari 2023 publicerades också en oberoende nationell utvärdering av Finlands genomförande av Agenda 2030 och styrsystemet för genomförandet. Utvärderingen var avgränsad till statsförvaltningens åtgärder och styrsystem samt till åren 2019—2022. Den gjordes som en del av genomförandet av statsrådets utrednings- och forskningsplan. I utvärderingen utnyttjades dokumentanalys, intervjuer, enkäter, bedömning av jämförelseländer och workshoppar.

Enligt utvärderingen är målsättningen för Finlands genomförande av Agenda 2030 i stort sett klarare än förr och det systemiska angreppssättet har stärkts. Målen för Agenda 2030 syns tydligast i strategierna och resultatstyrningen inom de olika förvaltningsområdena. Det finländska styrsystemets långvariga och omfattande engagemang för att främja hållbar utveckling fick också beröm. Enligt utvärderingen förekommer det dock stora variationer i de olika förvaltningsområdenas praxis och målen för Agenda 2030 beaktas inte i tillräcklig utsträckning i lagstiftnings- och budgetberedningen. En svaghet är att styrsystemet är komplicerat och splittrat. Det finns utrymme för förbättringar när det gäller fenomenbaserad förvaltningsövergripande styrning och samtidig hänsyn till olika hållbarhetsdimensioner. Det globala ansvaret bör synliggöras i högre grad som en del av alla förvaltningsområdens verksamhet, i linje med hur starkt Finland är representerat i internationella forum.

UTSKOTTETS ÖVERVÄGANDEN

Vid beredningen av sakkunnigutfrågningarna hörde framtidsutskottet först de sakkunniga som beredde redogörelsen om Agenda 2030 vid statsrådets kansli. Utifrån utfrågningen beslutade utskottet i sin bedömning betona det ömsesidiga beroendet mellan hållbarhetsmålen. Som systemiskt paraplytema valdes vatten. Efter det hördes sakkunniga först om redogörelsens avsnitt med vatten som tema. Utfrågningarna gällde vilka utmaningar för hållbar utveckling Finland skulle ha särskilt goda möjligheter att lösa i fråga om vattenanvändning och vattennatur. Dessutom behandlades vilka andra än direkt vattenrelaterade mål för hållbar utveckling som har ett nära samband med hållbar användning av vatten och vattennatur. Vid sidan av vattentemat begärde utskottet också att de sakkunniga skulle komma med förslag beträffande andra särskilt effektfulla frågor som gäller hållbar utveckling och som Finland har goda förutsättningar att fokusera på, oberoende av om frågorna relateras i redogörelsen eller inte. Utifrån dessa utfrågningar beslutade fram-

Betänkande FrUB 1/2025 rd

tidsutskottet om sin egentliga plan för sakkunnigutfrågningar och ordnade fortsatta utfrågningar om följande teman.

Fortsatta vattenteman:

- Uppskalning av kommersiella vattenlösningar
- Sambandet mellan vatten och klimatflyktingskap
- Vattendragens ekologiska hållbarhet
- Blå ekonomi: hållbar blå tillväxt, nya affärsidéer
- Koppling mellan vatten- och livsmedelskedjor: miljö, vattenfotavtryck, helhetsbild
- Dagvattenhantering, situation och åtgärder
- Kulturella följder av vattenrelaterade omställningar

Övriga teman:

- Social hållbarhet och anknytande indikatorer globalt och nationellt
- Den tidsmässiga dimensionen av åtgärdsprogrammet för hållbar utveckling/Agenda 2030 (framsteg över valperioderna och hur man kan utforma en framtidsvision)
- Regionala skillnader och regionala framsteg
- Mental uthållighet/resiliens
- Systemiskt/holistiskt perspektiv (inbördes konsekvenser och anknytande beröringspunkter som prioriteringar för hållbar utveckling)
- Miljöns inverkan på hälsan, hälsa i vidare bemärkelse (t.ex. hur motion inverkar på hälsa och välbefinnande)
- Livsmedelssystem
- Överkonsumtion
- Post 2030/hur världsordningen förändrats i stort

Följande utskott lämnade framtidsutskottet utlåtanden om redogörelsen: kommunikationsutskottet (KoU), kulturutskottet (KuU), arbetslivs- och jämställdhetsutskottet (AjU), miljöutskottet (MiU), jord- och skogsbruksutskottet (JsU), utrikesutskottet (UtU), ekonomiutskottet (EkU) och social- och hälsovårdsutskottet (ShU). Samtliga utskott hörde också sakkunniga och intressentgrupper på bred front. Utlåtandeutskotten bedömer redogörelsen utifrån sitt eget ansvarsområde.

I sitt betänkande fokuserar framtidsutskottet särskilt på

- de sakkunnigas iakttagelser om vattensystemet
- de sakkunnigas övriga kommentarer
- utlåtandeutskottens kommentarer.

DE SAKKUNNIGAS KOMMENTARER: VATTENSYSTEMET

Framtidsutskottet strävade efter att genom sakkunnigutfrågningar öka förståelsen för den inbördes kopplingen mellan de olika målen för hållbar utveckling. Hur man går vidare mot ett mål inverkar på hur problemen och de möjliga lösningssätten för andra mål utformas. Alla klimat- och naturåtgärder går inte heller i samma riktning. Till exempel byggandet av utsläppsfri energiproduktion orsakar också naturskador.

Betänkande FrUB 1/2025 rd

För att lyfta fram sådana systemiska kopplingar beslutade framtidsutskottet som en del av sina sakkunnigutfrågningar att granska hur olika frågor som gäller hållbar utveckling är kopplade till vattensystemet. Vatten genomsyrar en hållbar utveckling. Vatten är en livsförutsättning och en del av en livsbärande så kallad kritisk zon på jorden, som också omfattar de lägsta delarna av atmosfären som innehåller fruktbar jord och syre. Många globala miljöförändringar förmedlas och märks i människornas vardag just via vatten. När extremväder blir vanligare kan det komma att finnas för mycket eller för lite vatten, vattnet kan ha fel form vid fel tidpunkt eller bli förorenat till följd av oförutsedda händelser som översvämningar. Den senaste tidens uppmaningar att lagra vatten hemma synliggör vatteninfrastrukturens sårbarhet också i Finland.

I Finland är vi vana vid att det finns gott om vatten, vilket enligt en sakkunnig också syns i statsrådets redogörelse, där vattnet granskas som en egen avgränsad teknisk-ekonomisk helhet och konsekvenserna för vatten till många delar förbigås. I flera sakkunnigyttranden konstaterades det att granskningen av vattenperspektivet visar hur det mål- och undermålsspecifika presentations sättet fördunklar de förvaltningsövergripande kopplingarna och kan leda till suboptimering. Till exempel inom vattenvården kommer målen för vattenstatus från miljöförvaltningen, men de åtgärder som effektivast påverkar vattnen vidtas inom jord- och skogsbruksförvaltningens förvaltningsområde.

Klimatförändringen är en vattenrelaterad förändring (mål 13)

Läge. Det har konstaterats att Östersjön värms upp snabbare än andra världshav och många av klimatförändringens långsamma ekosystemeffekter i haven kan redan skönjas i Östersjön. Till exempel börjar växtplankton nu blomma tidigare på våren och vegetationsperioden har till och med fördubblats. Värmeböljan sommaren 2018 ledde till massdöd bland blåmusslor nära Tvärminne zoologiska station. Medan uppvärmningen påskyndar eutrofieringen kan eutrofieringen i sin tur påskynda utsläppen av växthusgaser ur havet. På grund av eutrofiering har det också konstaterats att metan frigörs från havsbotten som lider av syrebrist. Klimatbelastningen ökar också på insjöarna, om kärr dikas för att torvmarker ska kunna åstadkommas, eftersom torv som blivit torr på grund av dikningen genererar koldioxidutsläpp när den oxideras. Belastningen på vatten drag ökar på motsvarande sätt när kolsänkorna i dessa och andra skogar minskar, eftersom skogarnas vattenhållningskapacitet försämras när kolsänkorna försvinner.

Framtid. På global nivå väntas torkan öka bland annat i områden kring Medelhavet, i södra Afrika, i en stor del av Australien samt i Centralamerika och i största delen av Sydamerika. Översvämningarna väntas öka bland annat i Östafrika, Sahelregionen och södra delen av den arabiska halvön, där klimatet är torrt och det inte finns någon beredskap för kraftiga regn. Också i Indien och de omgivande länderna väntas nederbörden öka. Skyfall väntas bli vanligare i största delen av världen. Klimatförändringarna väntas sammantaget förändra regnförhållandena så att de blir mer extrema, vilket i många regioner medför att man kan förvänta sig allt kraftigare översvämningar och allt mer långvarig torka. De framtida utvecklingsförloppen för Finland enligt klimatologin målar upp antingen betydligt varmare scenarier eller avsevärt kallare scenarier, beroende på tippningspunkterna i jordsystemet.

Lösningar. Enligt de sakkunniga behövs det kompetens inom klimat-, natur-, ekonomi- och samhällsvetenskap samt tekniska lösningar för att stödja utvecklingen av åtgärder för att bromsa kli-

Betänkande FrUB 1/2025 rd

matförändringen och anpassa sig till den. I fråga om finländska åtgärder i beröringspunkterna mellan vatten och klimat framgick särskilt hur brådsakande det är att återvåta torvmarker. Andra förslag var att väga in ett havsperspektiv i undervisningen i ekosocial bildning, träna allmänheten i att möta oväntade förändringar i miljön, beakta lokal expertis som en del av anpassningsåtgärderna, utveckla teknik för dekarbonisering av sjöfarten och metoder för beräkning av utsläppen från sjöfarten samt arbeta för att det inom den internationella sjöfarten fastställs gemensamma globala utsläppsberäkningsstandarder som gör det möjligt att utveckla rättvisa incitamentsystem och sanktionssystem.

Vattenstatus (mål 14)

Läge. Klimatet i Finland har blivit 0,2—0,4 grader varmare per decennium de senaste 40 åren. Vinterregnen och de därigenom ökade flödena medför belastning av näringsämnen och sediment samt andra belastningar på vattendragen. Detta försämrar tillståndet för vattenlevande arter och näringskedjor samt påskyndar eutrofieringen och får vattnen att bli mörkare. Finlands totala näringsbelastning i Östersjön har minskat något under 2000-talet tack vare minskade utsläpp från samhällen, industri och vattenbruk. Men fosfor- och kvävebelastningen från jordbruket har inte minskat i ett enda av våra havsområden på lång sikt (1995—2021) eller ens under de tio senaste åren. I synnerhet eutrofieringen bidrar till att så gott som alla undervattensbiotoper och organismgrupper i kustzonen lider av förlusten av biologisk mångfald. Även klimatförändringen, kommersiellt fiske, sjötransport, mekaniska störningar i havsbotten, markanvändning, vatten- och strandbyggande, invasiva främmande arter som sprids till nya områden till följd av mänsklig verksamhet samt andra lokala och globala tryck som orsakas av människan förändrar allvarligt Östersjön och försvagar ekosystemens motståndskraft mot förändringar.

Även om situationen i insjövattnen är bättre än i Östersjön, är läget i synnerhet i små strömmande vatten enligt bedömningar dåligt på riksnivå. De anknytande natursystemens förmåga att anpassa sig har försämrats på grund av människans modifiering av vattendrag de senaste 100 åren. Samtidigt har den regionala uppvärmningen varit snabb särskilt i Nordkalotten och Lappland. Framför allt fiskarter som kräver kallt, syrerikt vatten och som ofta är hotade (såsom öring, lake, lax, siklöja, sik och röding) lider av varmare vatten och försämrad vattenkvalitet. Till exempel i Norra Karelen finns sjöar med hög kvicksilverhalt som beror på utsläpp, och det finns skäl att undvika att äta fisk från de här sjöarna. Fiskare tvingas flytta till andra ställen och restaurangföretag som erbjuder lokal mat hamnar i svårigheter. Förändringarna påverkar också livsmedelstryggheten och självförsörjningen för invånarna i området.

Framtiden. Sjöar och vattendrag är en viktig del av den finländska folksjälen, vardagen och välfärden. Finland har 782 000 fritidshusägare, 1,5 miljoner vattenområdesägare och 1,8 miljoner fritidsfiskare. I och med klimatförändringen ökar avrinningen och vattendragsbelastningen. De som bor vid eller besöker stränder kan redan nu se eutrofieringen och artförlusten. I framtiden kommer årstiderna att förändras. På haven och sjöarna bildas det inte alltid istäcke. Det blir svårare, eller omöjligt, att ta sig till öar då perioderna med menföre blir längre. Somrarna blir annorlunda då det allt oftare inte går att simma och bada i vattnen på grund av blågröna alger. Den globala uppvärmningen kan också synas i att vinteraktiviteter och upplevelser uteblir.

Betänkande FrUB 1/2025 rd

På grund av geopolitiska spänningar ökar i sin tur risken för olje- och kemikalieolyckor på grund av den bristfälligt utrustade och försäkrade skuggflottan och för avsiktlig skadegörelse på infrastruktur. Också utnyttjandet av havsbottnens mineraltillgångar kan ha betydande miljökonsekvenser. I ett av yttrandena påpekades det att man i Finland också bör beakta de extrema risker som följer av att jordens tippningspunkter kan överskridas, till exempel att den meridionala cirkulationen i Atlanten förändras.

Lösningar. I sakkunnigytrandena gällde en stor del av förslagen om förbättring av vattnens status bekämpning av eutrofiering, det vill säga minskning av utsläppen från jordbruket och i viss mån från skogsbruket. I många av yttrandena föreslogs det att konstgödsel ersätts med återvinningsgödsel, att avrinningsområden, myrmarker och småvatten restaureras och att produktionen av vegetabiliskt protein prioriteras i stället för animaliskt protein.

Som stöd för planeringen föreslogs en bedömning av landskapsplanläggningens konsekvenser för vattendragen, kartläggning av de mest sårbara avrinningsområdena samt systematisk och långvarig övervakning av vattendragen med hjälp av de bästa metoderna (automatisering, satelliter, modellering, eDNA), samordning av de finansiella instrumenten och starkare inriktning på åtgärder som förbättrar miljöns tillstånd samt införande av bindande mål och skyldigheter för vattenvården i fråga om alla markanvändningsformer.

Andra förslag som lyftes fram i sakkunnigytrandena var säkerställande av beredskapen att bekämpa kemikalieolyckor och planering av skyddsåtgärder, förbud mot utsläpp av svavelhaltigt tvättvatten och gråvatten från fartyg i havet, övervakning och sanktioner, renhållningstalko för allmänheten samt förbättrande av verksamhetsförutsättningarna för företag vars innovationer baserar sig på minskade näringshalter inom jordbruket, vattenrening, nyttjande av karpfisk eller lokal fisk, miljövänliga lösningar inom fiskodlingen, och så vidare.

En sakkunnig som yttrade sig om kopplingen mellan klimatförändringen och kulturarvet konstaterade att man i fråga om naturnäringar, såsom vinterfiske och renskötsel, genast bör införa alla metoder såsom markanvändningsplanering, markrättigheter för urfolk, planläggning och tryggad praxis, eftersom allt kulturellt och traditionellt arbete som härrör från naturen ofta är sårbart och det finns risk för att det går förlorat till exempel i fråga om den samiska fiskartraditionen i Tana älv.

Vattentillgången (mål 6)

Läge. Mål 6, att säkerställa tillgången till och en hållbar förvaltning av vatten och sanitet för alla, lämpar sig inte särskilt väl som beskrivning av det nationella läget i Finland. Vattentjänsterna har redan länge hållit hög standard och på grund av de rikliga vattenresurserna är vattenbrist inget stort problem i Finland.

Framtiden. Vatten- och avloppsnäten och reningsverken blir allt äldre samtidigt som hybridhot riktas mot denna kritiska infrastruktur. Det framhäver de vattenrelaterade riskerna också i Finland. Vattenandelslagen på landsbygden blir mindre aktiva när befolkningen åldras, vilket kan kräva aktivitet bland till exempel fritidsboende. Också utländska investeringar i gruvor kan medföra risk för förorening av bruksvatten. Grundvattnet kan bli ett globalt mål för kriser.

Betänkande FrUB 1/2025 rd

I Finland har perioderna med torka eller översvämningar i anslutning till klimatförändringen hittills varit kortvariga och deras inverkan på människornas vardag går att hantera. Men två miljar-der människor lever utan tillgång till säkert vatten och ungefär hälften av världens befolkning li-der av allvarlig vattenbrist åtminstone en del av året. När priset på kaffe, choklad eller olivolja sti-ger för konsumenterna i Finland kan samma sak synas på annat håll i form av flyttbeslut. Denna fråga behandlas i betänkandets avsnitt om vattnets globala dimension.

Lösningar. I yttrandena om försörjningsberedskapen framhövdes behovet av att ha vattentjänsterna i Finland i offentlig ägo och under offentlig kontroll också i fortsättningen, eftersom vatten-tjänsterna är ett naturligt monopol och en privatisering inte ger några fördelar på längre sikt, men nog nackdelar. Det föreslogs också att man skulle överväga om decentraliserad eller centralise-rad infrastruktur är en bättre lösning när det gäller säkerhetshot. Dessutom efterlystes övervak-ning av utländska gruvplaceringar och deras omfattning. För övervakningen av grundvattenresur-serna ville man se ett mer omfattande nätverk för observationer. I ett yttrande föreslogs det att för-siktighetsprincipen ska gälla för vatten på samma sätt som för kritisk infrastruktur.

Vatten i matproduktionen (mål 2)

Läge. Matproduktionen är den överlägset största vattenkonsumenten i mänsklig verksamhet — uppskattningarna varierar från omkring 70 procent till över 95 procent. Vatten är också en viktig råvara i den bearbetande livsmedelsindustrin. Medan vattenresurserna för matproduktion globalt sett krymper har Finlands livsmedelssystem en särskild styrka i det här avseendet, eftersom kva-liteten på och kvantiteten av yt- och grundvatten internationellt sett är exceptionellt höga.

Enligt de sakkunniga stöder den inhemska matproduktionen i sin nuvarande form dock inte i till-räcklig utsträckning den totala hållbarheten i samhället. Jordbruket orsakar en betydande belast-ning på vattendragen, i och med att det står för mer än 60 procent av fosforbelastningen och mer än 50 procent av kvävebelastningen. Enligt en sakkunnig bör ett hållbart livsmedelssystem vara strategiskt självförsörjande, delta i den globala marknaden, ”grönt” och vara förenligt med sam-hällets övriga hållbarhetsmål. Men eftersom målen för Agenda 2030 behandlas var för sig får man ingen bild av hur en sådan helhet skulle uppnås, särskilt som det mellan de olika målen finns både synergier och motstridigheter i fråga om ändamål och processer.

Framtiden. På grund av extremväder blir det svårare att hantera vattenförsörjningen inom jord-bruket. Den viktiga nederbörden i början av vegetationsperioderna minskar och den ökade neder-börden och vätan i slutet av vegetationsperioden försvårar skörden och försämrar kvaliteten på skördarna. Det kommer att bli allt viktigare att ta till vara vinternederbörd och smältvatten som bevattningsvatten. På lång sikt kan det ske förändringar när det gäller vilka produktionsinrikt-ningar som kommer att klara sig, dvs. till exempel vilka grödor det är lönsamt att odla i Finland. Beredskapen inför förändringar kan försvåra jordbrukarens ekonomi och vardag när arbetsmäng-den, kostnaderna och osäkerheten ökar. Klimatförändringen kan också påverka vattenförsörj-ningen för andra som bor på landsbygden.

En sakkunnig konstaterade att redogörelsen om Agenda 2030 saknar ett övergripande perspektiv på främjandet av den globala livsmedelstryggheten. Finland kan enligt en sakkunnig inta en in-

Betänkande FrUB 1/2025 rd

ternationellt rättvis roll i den globala livsmedelsproduktionen för den växande befolkningen till exempel när det gäller export från vattenintensiv mjölkproduktion.

Lösningar. I de yttranden som framtidsutskottet fått framkom behovet av en systemomställning där en av de största spänningarna gäller animalieproduktionens ställning i den finländska matproduktionen. Försöker man optimera systemet för det globala livsmedelsbehovet, där kött bör produceras där det är så effektivt som möjligt? Eller bör mat produceras med prioritet för nationella miljö- och försörjningsberedskapsfrågor, vilket talar för en ökad produktion av vegetabiliskt protein och en minskning av produktionen av animaliskt protein?

Förslagen om hållbarheten i livsmedelsproduktionen med tillhörande vattenförsörjning förenas av uppfattningen att kosten i vilket fall som helst bör ändras i enlighet med näringsrekommendationerna så att det antingen produceras mindre kött eller exporteras mer kött. Att prioritera växtbaserad kost motiveras inte bara med matens minskade miljöpåverkan per capita och minskad förbrukning av naturresurser utan också med hälsorelaterade mål och minskad antibiotikaresistens och zoonoser. Det rådde också enighet om att mångfalden inom jordbruksproduktionen bör främjas, eftersom den begränsade specialiseringen gör produktionen sårbar för förändringar i efterfrågan och föränderliga naturförhållanden. En mångfald bidrar till att många av miljömålen kan uppnås. Dessutom ansågs anpassningen av produktionssystemen till ett stort antal produkter vara en fördel i händelse av oförutsedda förändringar.

En sakkunnig i livsmedelsproduktion beskrev i sitt yttrande de 11 viktigaste hållbarhetsutmaningarna i Finlands livsmedelssystem, av vilka fyra är särskilt nära kopplade till vattensystemet: återvinning av näringsämnen i gödselmedel, en rättvis omställning från odling av torvmarker, ökad odlingssäkerhet genom vattenförsörjning till åkrar och den importerade matens fotavtryck. I sakkunnigytrandena föreslogs också att stödpolitiken ändras i enlighet med så kallad regenerativ odlingspraxis för att minska markerosionen och näringsbelastningen på vattendragen (inklusive precisionsjordbruk, vertikalt jordbruk och kolinlagrande jordbruk). Vikten av stöd för en omställning till regenerativ odling betonades särskilt vid generationsväxling. Dessutom föreslogs utveckling av bevattningssystem för att garantera livsmedelsförsörjningen och åtgärder till stöd för kommersialiseringen när det gäller vildfisk avsedd att användas som livsmedel, recirkulerande vattenbruk för fiskodling och cellodling i bioreaktorer. På forsknings- och utvecklingssidan efterlystes satsningar på vattenbruket av alger och musslor, prognostiseringsverktyg, konsumentinformation om livsmedelsprodukters hållbarhetskonsekvenser utifrån livscykelanalyser och utveckling av globala modeller för lokala men sinsemellan interoperabla lösningar inom livsmedelsproduktionen.

Finlands matstrategi, som för närvarande bereds som ett led i regeringens åtgärds paket för ett hållbart och lönsamt livsmedelssystem, inbegriper en vision för ett nätverk av regionala matsystem. Enligt visionen ska både växtodling och animalieproduktion bedrivas i alla regioner, till skillnad från nuläget. Då möjliggörs hållbarhet i fråga om näringskretslopp, åkerjordarnas skick och kolbindning, biologisk mångfald i jordbruksmiljöer, systemets kriställighet och vattendragsbelastning från gödsel. Det här kan enligt en sakkunnig lindra många av de ovannämnda problemen.

Betänkande FrUB 1/2025 rd

Vatten i skogar (mål 15)

Läge. Skogsbruket belastar vattendragen med näringsämnen och sediment, särskilt på grund av dikning av myrar. Skogsbruket belastar vattendragen med 7 300 ton kväve och 444 ton fosfor, vilket motsvarar 12 procent av kvävebelastningen och 14 procent av fosforbelastningen från mänsklig verksamhet. Regeringen främjar en aktiv användning av skogarna genom åtgärder enligt den nationella skogsstrategin. Hur den så kallade bioekonomin, särskilt industriell användning av skog, påverkar vattendragen beaktas dock inte i redogörelsen.

Framtid. I Finland finns det redan tecken på grandöd orsakad av torka och skadedjur. Till exempel i Tyskland är grandöden utbredd. I Finland startas för närvarande också nya torvutvinningsområden, där största delen av torven bränns och bara en liten del blir produkter med hög förädlingsgrad. Detta försvårar bekämpningen av klimatförändringen, men användningen av torv har också betydande konsekvenser för vattendragen. Också regelverket påverkar framtiden: I enlighet med EU:s strategi för biologisk mångfald måste 30 procent av land- och vattenarealen skyddas och återställas till naturtillstånd senast 2030 (nu 3 procent i södra Finland och 15 procent i norra Finland).

Lösningar. Enligt sakkunnigyttrandena bör (myr)skogarna för att skydda vatten innehålla mer vatten, dvs. vara vattnigare. Skyddet och restaureringen av landbaserade ekosystem och särskilt skogar samt sedimenteringsbassänger, fält för markvattenflöde och skyddszoner mellan avverkningsområdet och vattendragen ökar markens vattenhållningskapacitet och minskar översvämningensriskerna och belastningen på vattendragen. Vattenhanteringsåtgärderna får samtidigt de landbaserade ekosystemen att må bättre. Hyggesfritt skogsbruk och teghuggning upprätthåller också grundvattennivån. I några sakkunnigyttranden efterlystes också en tydlig och rättvis nedläggning av torvproduktionen, där vattenytan på torvtäcker som tagits ur bruk höjs eller beskogas, och restaureringen av de ur mångfaldssynpunkt mest värdefulla objekten stöds.

Om en avgift infördes för naturolägenhet eller ändring av markanvändningen eller om en förpliktande ekologisk kompensation infördes för annan markanvändning skulle man enligt en av de sakkunniga kunna fullfölja principen att förorenaren betalar, bromsa uppkomsten av naturolägenheter och låta de aktörer som orsakar naturolägenheter ta över kostnadsbelastningen av markanvändningens konsekvenser för naturen.

Naturpanelen föreslår å sin sida i sitt yttrande dels en naturlag som motsvarar klimatlagen och som stärker naturpolitikens långsiktighet, dels ett råd för utvärdering av naturpolitiken vars verksamhet inte är bunden till regeringsperioderna.

Vatten i städer (mål 11)

Läge. I anslutning till vattenfrågor som gäller städer begärde framtidsutskottet yttranden särskilt om dagvatten. Den globala uppvärmningen har ökat nederbörden, särskilt de tillfälliga kraftiga regnen. Tätbebyggda områden och slutna/belagda ytor hindrar den naturliga absorptionen av översvämningensvatten i marken och leder därför till kraftigare översvämningar av regnvatten, med åtföljande konsekvenser. Också de bebyggda områdenas omfattning inverkar på ansamlingen av vatten vid kraftigt regn och på översvämningarnas intensitet. De naturliga vatten dit dagvattenav-

Betänkande FrUB 1/2025 rd

loppen leder ut förorenas ständigt av utsläpp av skräp och ämnen som inte hör till naturen. Också spillvattenavlopp kan börja läcka vid störningar och översvämningar. Förutom fasta ämnen, näringsämnen och metaller transporteras även mikroplaster med dagvatten. Slitage på bildäck har till exempel uppskattats vara en betydande källa till mikroplastutsläpp. Mängden och utbredningen av många skadliga ämnen i Finlands marina ekosystem är ännu inte tillräckligt kända. Vatten kan också vara ett problem på vintern. De årliga kostnaderna för halkolyckor är stora. När vintervädret allt oftare växlar kring noll grader täcks sandningsgruset snabbt av ett nytt islager, vilket gör att dess effekt går förlorad. Det resulterande gatudammet blir senare en belastning för stadsbornas lungor.

Framtid. Regnmängderna väntas ytterligare öka mot mitten av århundradet, vilket kan leda till att dagvattenöversvämningar blir vanligare när nätets kapacitet överskrids. Städernas dagvattenkonstruktioner är inte dimensionerade för extrem nederbörd och det är inte ekonomiskt möjligt att bygga om dem. Den tätare stadsstrukturen till följd av kompletteringsbyggande kan ytterligare öka problemen med dagvattnet. Översvämningarna i städer kan öka också under vintern, om snön smälter oftare i takt med omväxlingarna iintervädret. Tjälén i marken kan få dagvattenrören att frysa. Det kan leda till trafikolyckor och störningar bland annat i vägnätet. De allt vanligare dagvattenöversvämningarna kan också försvåra för städernas och kommunernas räddningsväsende samt orsaka betydande ekonomiska skador genom att till exempel öka kostnaderna för byggnadsunderhåll.

Lösningar. Framtidsutskottet påmindes i samband med flera mål om så kallade naturbaserade lösningar, som är metoder för att med hjälp av naturen hitta kostnadseffektiva lösningar på samhällsutmaningar. De är direkt kopplade till vattenfrågor i en byggd stadsmiljö där de kan begränsa översvämningar, binda kol, öka biodiversiteten, kyla ner städernas luft och öka invånarnas rörlighet och psykiska välbefinnande. Planläggningen spelar en viktig roll i dagvattenhanteringen. Till exempel i planbestämmelserna om dagvatten i detaljplanläggningen bör man väga in åtgärder för att bromsa klimatförändringen och anpassa sig till den. I stadsplaneringen kan ”blåstruktur” beaktas vid sidan av den övriga grönstrukturen. Till exempel i New York renas hushållsvattnet genom naturliga rengöringsfunktioner med en bråkdel av priset på en kemisk filtreringsanläggning, som 2017 uppskattades till 10 miljarder dollar. I Paris planteras hundratusentals träd för att hålla temperaturen uthärdlig när värmeböljor blir vanligare. Redan nu styrs byggandet på tomter på ett sätt där dagvattenfrågor beaktas. Vatten kan hållas kvar och infiltreras på tomterna med hjälp av växtlighet och genomsläppliga material. Också våtmarker i städerna kan hålla tillbaka eller absorbera vatten. Forskningen och kunskapen om gröna städer och naturbaserad dagvattenhantering bör ökas inom alla sektorer. Regional information om förändringar i regnen är viktig vid planeringen av hanteringen av översvänningsrisker och vid beredskapen inför översvämningar.

För att minska halkolyckorna föreslog en sakkunnig utöver metoderna för samhällsplanering också ett individcentrerat perspektiv: människorna kan uppmuntras att använda halkskydd eller dubbskor, på tv kunde man ha ett dagligt program med gymnastik för bättre balans och Meteorologiska institutet kunde utfärda varningar för halt väglag för fotgängare i samband med väderrapporterna.

Sund relation till vatten (mål 3)

Läge. Vattenläget i Finland stöder välfärden. Praktiskt taget alla har tack vare vattentjänsterna tillgång till rent vatten, sanitet och hygien. Vattenmiljöer är viktiga rekreationsmiljöer och därigenom också källor till psykisk och fysisk hälsa året om. Talesättet att rent vatten är den äldsta medicinen ("vesi vanhin voitehista" på finska) beskriver den finländska medvetenheten om sambandet mellan vatten och välfärd. Både i städer och glesbygd är strandtomter mer värdefulla, och stugliv och bastubad hör till den finländska kulturen. Ungefär 30 procent av all närrekreation sker på högst 300 meters avstånd från hemmet, i den närliggande naturen. Sjöar och vattendrag spelar också en viktig roll när det gäller att bygga upp lokal identitet, sammanhållning och gemenskap.

Framtid. När extremväder blir vanligare på grund av klimatförändringen kan också översvämningarna öka. Det leder till att rentav en koleraepidemi blir möjlig. Ökade översvämningar och snedregn kan också så småningom orsaka skador på byggnaderna och därigenom påverka inomhusluften och människors hälsa. Vattenburna hot mot hälsan kan uppstå genom mikroplaster och så kallade evighetskemikalier (PFAS, perfluorerade föreningar). Konsekvenserna av dessa långsamma miljöförändringar är knappast kända. I forskningen används begreppet "långsamt våld" för sådana hälsorisker. Långsam miljöförändring orsakas också av humus som rinner ut i vattendragen, vilket förändrar fiskbeståndets mängd och kvicksilverhalt, vilket kan leda till fiskebegränsningar. Stora mängder humus kan bli ett hinder för annan rekreationsanvändning av vattendrag, till exempel simning, och påverka fastigheternas värde. Oron över föroreningar i vatten har redan lett till en ny typ av miljörörelse i Finland, till exempel mot gruvdrift. Varmare vintrar (utan snö och is) försvårar också traditionella motionsformer som skidåkning, eller gör vinteraktiviteter som pilkfiske rentav livsfarliga, eftersom det blir svårare att förutse isförhållandena.

Lösningar. I sakkunnigyttrandena betonades behovet av att röra sig i den närliggande naturen och i vidare bemärkelse rekreationsanvändningen av naturen, också i växande städer. Den närliggande naturen ansågs vara effektiv när det gäller att minska kostnaderna för fysisk inaktivitet, psykiska problem, kroniska inflammatoriska sjukdomar och störningar i immunsystemet. Enligt en sakkunnig kan restaurering av vattenekosystem sanera inte bara processer som tryggar naturliga vatten utan också återuppliva samhällen som är beroende av dem. När man har något meningsfullt att göra tillsammans aktiveras och förbättras livskvaliteten. Det skapar hopp för människorna i perioder med många kriser. Detta kan också inbegripa gemensam bevakning av vattendrag, till exempel genom forskning och observationer från allmänheten.

Finland har två vattenrelaterade FN-biosfärer: Skärgårdshavets biosfär och Norra Karelen biosfär kring Koitajokis avrinningsområde. Deras potential som modell- eller försöksområden i byggandet av en mer hållbar vattenrelation inte har nyttjats fullt ut. Genom att finansiera forskning och utveckling i samsamarbetsnätverken i biosfärerna kan man enligt sakkunniga utveckla hållbarhetsmodeller för vattendrag och användning av dessa samt lösningar för att stärka de lokala samhällenas roll i dagliga vattenfrågor. Biosfärverksamheten är internationell, så de utvecklade lösningarna kan ge omfattande genomslag.

Betänkande FrUB 1/2025 rd

Blå energi (mål 7)

Läge. Utfasningen av fossil energi minskar i princip föroreningen av vattendragen. Men även den fossilfria energiproduktionen har både direkta och indirekta konsekvenser för vattendragen. Den marina energiproduktionen måste samordnas med andra marina behov. På de grunda havsområdena konkurrerar till exempel vindkraft med fiskbeståndens fortplantningsområden och vandringsfiskarnas rutter samt påverkar rekreationsanvändningen av områdena. Ute på havet påverkar vindkraften fartygstrafiken, laxfiskarnas vandringsvägar och den marina mångfalden. Industriprojekt kan redan i planeringsfasen inverka till exempel på fastighetsegendomens värde eller på möjligheterna till näringsverksamhet.

Byggandet av ny vattenkraft i insjöar och vattendrag har motiverats med behovet av reglerkraft för vindkraft. Många vandringsfiskarter är dock redan hotade på grund av uppdämningen av åar. Vattenkraft påverkar också människors möjligheter att använda vattendragen och bo vid dem. På den nordiska elmarknaden har regleringen medfört nya effekter, såsom snabba variationer i vattennivån. Konsekvenskedjor kan vara komplexa: om det inte blåser tillräckligt i Sverige sjunker sjöytan i östra Finland så snabbt att invånarna vid stränderna inte hinner få upp sina båtar till vinterförvaring. En bekant sjö blir nyckfull och oförutsägbar.

Framtid. Regelverk som hindrar tillväxten av havsbaserad vindkraft har avvecklats under de senaste åren och därför verkar det finnas goda förutsättningar för tillväxt av havsbaserad vindkraft. Samtidigt förutsätter de förändrade miljöförhållandena och säkerhetshoten i Östersjön att resiliensen hos den marina infrastrukturen och verksamheten beaktas på ett annat sätt. Vattenkraftens framtid regleras av EU:s strategi för biologisk mångfald och ramdirektivet för vatten, som kräver att vattnets biologiska mångfald skyddas och att ekosystemen i åar och älvar restaureras. I ett yttrande påminnes det också om ”den nya industrialiseringens risker för vatten” i anslutning till bland annat eldrivna transporter, väte- och dataekonomi och vindkraftsbyggande som möjliggör detta. Enligt en sakkunnig identifieras i redogörelsen inte konsekvenserna för vattendragen av den ökade utvinningsverksamhet som behövs för tekniken. Enligt en sakkunnig som framtidsutskottet hört står regeringens planer på snabbare handläggning av miljötillstånd för gruvprojekt för så kallade kritiska mineraler i strid med tryggheten av vattensäkerheten.

Lösningar. Styrningen av placering spelar en nyckelroll vid samordningen av havsbaserad vindkraft och skyddet av den marina undervattensmiljön och andra användningsformer. Detta kräver en tydlig och forskningsbaserad planering av havsområden för att det ska bli möjligt att väga den marina biologiska mångfalden mot olika former av användning av havet. Det finns brister i informationen, särskilt när det gäller att styra placeringen av havsbaserad vindkraft. Finland har kompetens inom artificiell intelligens och datautvinning samt förmåga att utnyttja metoder som stöder intressentgruppernas delaktighet och som kan effektivisera den föregripande planeringen av havsområden, identifiera potentiella problem- och riskområden och reglera användningen. Finland har också kapacitet att aktivt styra verksamheten, förebygga olyckor och utveckla dynamiska riskhanteringsalternativ.

När det gäller den finska vattenkraftssektorns framtid är det enligt sakkunniga viktigt att skilja mellan vattenkraftverk av olika storlek. Stora (över 10 MW) kraftverk är viktiga för elproduktionen och balansen i elnätet, och de olägenheter de orsakar kan minskas genom fiskvägar och res-

Betänkande FrUB 1/2025 rd

taurering av lekområden. Små (under 2 MW) kraftverk producerar el motsvarande mindre än en procent av hela Finlands vattenkraftsproduktion och de påverkar inte balansen i elnätet. Enligt en sakkunnig behöver vattenlagen ändras så att den förutsätter regelbunden översyn av vattenkraftstillstånd i enlighet med EU:s ramdirektiv för vatten. Tillståndshavarna bör ansöka om förnyade tillstånd och största delen av kostnaderna ska betalas av de aktörer som drar nytta av elproduktionen. I små vattenkraftverk kan justeringar leda till att dammar rivs och att verksamheten blir inlöst. Vid stora kraftverk skulle strängare miljökrav, vandringsvägar och restaurering av lekområden minska skadorna på älvekosystemen. En balans mellan verksamheten och restaureringen när det gäller medelstora kraftverk kunde övervägas från fall till fall.

Ojämlighet med avseende på vatten (mål 10)

Läge. Konsekvenserna av miljöförändringar som förmedlas av eller sker i vatten konkretiseras på olika sätt i människornas vardag. Lokala skadelidande är ofta inte samma aktörer som de skadevallande aktörer som får ekonomisk nytta. Även om vi i Finland har goda möjligheter att vara delaktiga i samhället till exempel genom att rösta, kan engagemanget i planeringen av vattenvården vara svagt. Om de som påverkas inte blir hörda, förverkligas inte jämlikheten och rättvisan.

Att vattendragen är viktiga för finländarna visas av att det finns en hel del frivilliga som försöker ta hand om vattendragen och tillbringar sin fritid med att istandsätta dem. De samlar skräp och rentav industriavfall från stränder, muddrar i eutrofierade sjöar, rengör lekområden för fisk och restaurerar myrar, strömmande vatten, källområden och andra livsmiljöer som är viktiga för fungerande ekosystem och rent vatten.

För att få en bild av konsekvenserna i vardagen hörde framtidsutskottet också en sakkunnig om klimatförändringens konsekvenser för motion och idrott, särskilt ur ett vattenperspektiv. Enligt den sakkunniga blir säsongen för att motionera på naturlig snö och is kortare. Det betyder att det då finns färre säkra och tillgängliga områden utomhus som kan användas av alla. Det blir allt vanligare att man använder konstsnö och lagrad snö för motionsändamål. Bland annat de som inte har bil kan få begränsade möjligheter att ta sig till idrottsplatserna. Konstsnö ökar också trycket på att införa avgifter, vilket begränsar användargrupperna.

Framtid. Eftersom vatten är en viktig faktor som upprätthåller lokal identitet och platsanknytning, kan förorening av vattendrag eller andra svåra vattenrelaterade förhållanden oimintetgöra allt och orsaka kollektiv sorg. Det kan så småningom leda till att man underkastar sig och till att hela samhällets funktionsförmåga försämrats. Om det rena vattnet förorenas kan vi också som nation förlora en gemensam källa till värde, stolthet och identitet. Som ett särskilt exempel erfor utskottet att samernas urfolksskulptur är hotad till följd av klimatförändringen. Förändringarna i miljön påverkar samernas språk, traditionella kunskap och förmåga att fortsätta med sin livsstil så som de själva vill. Vattenförändringar som påverkar detta är till exempel smältning av palsmyrar, förändringar i vattendrag — som har lett till att den invasiva arten puckellax spridit sig norrut, ofta på bekostnad av atlantlaxen — torka och värmeböljor samt ökad biologisk produktion i näringskedjorna i de nordliga, näringsfattiga vattendragen. Vid sakkunnighörandet lyfte man också fram att klimatförändringen har konsekvenser i form av självmord och självmordsbenägenhet bland unga renkarlar. Detta har dokumenterats i norra Sverige. Resultatet bygger på en omfattan-

Betänkande FrUB 1/2025 rd

de intervjustudie i det svenska sameområdet och visar att urfolkens sårbarhet med avseende på snö, vatten och klimatförändring behöver ges särskild prioritet.

I fråga om idrott och motion inverkar de försämrade isförhållandena på säkerheten när man rör sig på isen. Risken för drunkningsolyckor på vintern ökar. Särskilt i södra Finland kommer möjligheten till fritidsaktiviteter där man behöver naturlig is att minska betydligt. Också ökad vinterhalvka kan begränsa möjligheterna till friluftsliv och motion och öka behovet av ställen där man kan motionera inomhus. Om det inte finns några ersättande motionsformer och möjligheter finns det en risk för att den fysiska aktiviteten under vintermånaderna minskar. När den snöfria perioden blir längre kan utomhussäsongen förlängas för idrottsgrenar som utövas sommartid och i vatten. Värmeböljor ökar motion och vistelse i vattendragen, men förekomsten av blågröna alger och översvämningar på grund av varmare vatten kan leda till försämrad badvattenkvalitet. Simmöjligheterna inverkar å sin sida på utvecklingen av barnens simfärdigheter.

Lösningar. EU:s restaureringsförordning möjliggör mer övergripande och ansvarsfulla åtgärder i vattenfrågor. Enligt en sakkunnig måste man också satsa på att återuppliva lokalsamhällena utöver restaureringen av ekosystem. Därför måste resurser för restaurering allokeras på finansieringsinstrument som är tillgängliga för lokala och regionala aktörer. Vi måste också föra en värdediskussion om de val som hotar människornas vardag. Vid sidan av att tillstånds- och besvärslösförändringarna påskyndas bör man bedöma och utveckla hur man ska förebygga de sociala och kulturella konsekvenserna av lokalt betydande konsekvenser för vattendragen och stärka den övergripande säkerheten och jämlikheten i vattenfrågor.

Kommunerna spelar även framöver en viktig roll när det gäller att erbjuda avgiftsfri motion vintertid. Att skidåkning ska bli en idrottsgren för hela folket får kraftfullt stöd av investeringar och en handlingsmodell som kommunerna i huvudstadsregionen gått in för. Bra, snölagda skidspår används relativt flitigt. Framöver kommer behovet av konstsnö och lagrad snö att öka. Detta förutsätter verktyg och färdigheter samt kompetens hos kommunerna för att förutsättningarna ska skapas på ett hållbart och kostnadseffektivt sätt.

Vattenansvar i konsumtion, produktion och företagsverksamhet (mål 12)

Läge. Finlands vattensäkerhet och medborgarnas välfärd kan inte tryggas enbart innanför de egna gränserna, eftersom miljöförändringar inte har några gränser. Många finländska företag har verksamhet och produktion i länder som lider av klimatförändringen och förlusten av biologisk mångfald. Uppskattningsvis hälften av finländarnas vattenanvändning riktar sig utanför landets gränser i och med internationell produktion, handel och import. Enligt ett sakkunnigyttrande sker 25 procent av denna utländska konsumtion i områden med allvarlig vattenbrist. Vattenfotavtrycket för en enskild produkt beror alltså på var och hur produkten har producerats samt hur mycket produktionen har belastat de lokala vattenresurserna och vattendragen. Sambanden mellan företagsverksamheten, klimatförändringens konsekvenser och lokalbefolkningens utmaningar samt företagens ansvar är dock enligt en sakkunnig i dag i stor utsträckning oidentifierade och osynliga.

Lösningar. Genom att informera om den finländska konsumtionens vattenfotavtryck och med hjälp av ett vattenansvarsåtagande bland företag har man lyckats öka finländarnas medvetenhet om vattenfrågor och de internationella beroendeförhållandena mellan produktion och konsum-

Betänkande FrUB 1/2025 rd

tion. Men det finns fortfarande mycket rum för förbättringar när det gäller insikten i vattenansvarsfrågor i företagens internationella produktions- och leveranskedjor, riskhanteringen och utvecklingen av hållbar och rättvis praxis. I synnerhet konsumtionen i områden med vattenbrist bör enligt de sakkunniga minskas och den vattenanvändning som sker där bör bli mer hållbar och rättvis. Samtidigt bör man komma ihåg att enbart hållbar vattenanvändning inte gör konsumtionen hållbar. Exempelvis kan vattenfotavtrycket från en produkt som producerats i Finland, där vattenresurserna är stora, vara mer hållbart än för en motsvarande produkt som producerats i ett område med vattenbrist. Ändå kan klimatutsläppen fortfarande vara betydande.

Systemiskt vatten (mål 16)

Läge. Vattenfrågor avgörs inte bara inom vattensektorn. Vattenperspektivet betonar behovet av och synergierna mellan gemensamma lösningar på klimat-, natur- och markanvändningsfrågor samt frågor som gäller mänskliga rättigheter och rättvisa. Synergieffekterna bör främjas förvaltningsövergripande i samarbete med den privata sektorn, forsknings- och utbildningsinstitutioner och aktörer i det civila samhället. I Finland genomförs en internationell strategi för vattensektorn i Finland som är gemensam för fem ministerier och som lyfter fram vattenrelaterade utmaningar och lösningar för hållbar utveckling under tre pelare: 1) Hållbar utveckling och vatten, 2) Människan och vatten, 3) Fred och vatten. I ett sakkunnigyttrande välkomnades denna strategi, medan det i ett annat yttrande efterlystes en ännu strängare integrering av vattenfrågorna under ett enda ministerium. I många sakkunnigyttranden konstaterades det att när redogörelsen om Agenda 2030 granskas ur vattensynpunkt visar det sig finnas både motstridiga mål och situationer där vattnets betydelse inte alls identifieras. Enligt sakkunnigutfrågningen saknas det politisk koherens i de vattenrelaterade frågor som gäller hållbar utveckling. Enligt en sakkunnig hänför sig de viktigaste vattenrelaterade sociala och administrativa utmaningarna till motstridigheterna i användningen av vattendrag i Finland. I synnerhet gruvprojekt väcker debatt.

Lösningar. Kopplingen mellan målen för hållbar utveckling gör det möjligt att främja flera mål samtidigt (win-win). Att satsa på dessa åtgärder med många fördelar är också förnuftigt ur ekonomisk synvinkel. Sådana åtgärder identifieras framför allt i främjandet av rättvisa klimatåtgärder, hållbara städer och hälsofrämjande. Lösningsmodellerna kan vara dels ny lagstiftning som hänför sig till näringsverksamhet, miljö och till exempel vatten och som identifierar ömsesidigt beroende, dels tekniska standarder, ekonomiska incitament och andra offentliga satsningar på restaurering av ekosystem. De sakkunniga påminde om att Finland redan har satsat på forskning inom vattenvården och uppföljningen. Men tvärvetenskaplig vattenforskning och nyttjandet av forskningsrön i politiken och det konkreta beslutsfattandet bör stärkas genom främjande av ett närmare samarbete mellan universitet, forskningsinstitut, beslutsfattare och myndigheter, till exempel i form av databaserade rekommendationer och scenarier.

Det finns skäl att se allvarligt på att underhållet av den kritiska vatteninfrastrukturen är eftersatt, att de som underhåller infrastrukturen på landsbygden blir allt äldre och att det förekommer hybridhot mot infrastrukturen. Särskild uppmärksamhet bör fästas vid Östersjön som en central kanal för försörjningsberedskapen och säkerhetspolitiken samt för de ökande hybridhoten.

EU:s initiativ, politik och lagstiftning påverkar Finlands internationella vattensamarbete och företagsansvar. Europeiska kommissionen arbetar för närvarande på en strategi för vattenresiliens

Betänkande FrUB 1/2025 rd

(Water Resilience Strategy) som förväntas omfatta övergripande teman som hållbar vattenanvändning, skydd av vattennaturen, förvaltning av vattenresurser och vattensäkerhet. Enligt en sakkunnig är den finländska modellen en utmärkt modell även globalt när det gäller nätverkssamarbete inom försörjningsberedskapen som kopplar samman näringslivet och myndigheterna som en del av en mer omfattande samarbetsmodell för den övergripande säkerheten i samhället. Som grund för regleringen behövs heltäckande och väl underbyggd information också om livsmedelssystemet.

Globalt vatten (mål 17)

I de sakkunnigyttranden som framtidsutskottet fått betonades två globala perspektiv på vattenfrågorna: krigets miljökonsekvenser och de människor som tvingats på flykt på grund av klimatförändringen.

Vatten och krig. Förorenat vatten och vattenbrist har på flera krigsskådeplatser varit de första miljörelaterade skadeverkningarna. Kriget förstör ofta infrastrukturen för vattentjänster, vilket leder till brist på dricksvatten och sanitet. Raserad infrastruktur leder till en utbredning av patogener i vatten och till hälsoproblem och epidemier. I exempelvis Jemen har kriget förstört vatteninfrastrukturen och utsatt miljontals människor för förorenat vatten och sjukdomar som kolera. Rysslands anfallskrig har också utmanat Ukrainas vatteninfrastruktur och lokalt orsakat brist på dricksvatten, samtidigt som bombningarna av industrianläggningar har lett till massiva utsläpp av tungmetaller i mark och vattendrag. Bombningarna har också ökat luftföroreningarna, inte bara i Ukraina utan också i Centraleuropa.

Inom krigsområden har man observerat en ökning av mängden skadliga ämnen i ytvattnen. Konsekvenserna för organismer och fiskbestånd i vattennaturen kan bli allvarliga. Gifter sprider sig också till grundvattnet. Marken blir giftig då explosioner ger upphov till exempelvis radioaktiva ämnen, metallrester, dioxiner, nervgifter och kolväten. Det har också konstaterats att gifter i marken kan ta sig in i odlade växter och därmed i livsmedel. Det finns ännu inga undersökningar av hur anfallskriget påverkar jordmånen i Ukraina. Men Ukrainas svartjordsområde är ett av de mest fruktbara i världen, vilket innebär att föroreningen av jordmånen kan ha en betydande inverkan på livsmedelstryggheten. Sprängningen av Kachovkadammen hade en stor negativ inverkan på biotan och vattenkvaliteten och frantog jordbruket bevattningsvatten i ett vidsträckt område. Kriget ökar också utsläppen av växthusgaser och påskyndar därmed klimatförändringen. Rysslands anfallskrig har hittills uppskattats ha orsakat ungefär sex gånger så stora utsläpp som Finlands årliga utsläpp.

Det finns ett så stort och motiverat behov av att stärka den militära försvarsförmågan i hela Europa att både Finland och EU sannolikt kommer att prioritera detta i sin industripolitik. En sakkunnig menar att i nuläget kan miljökrisen te sig som en mindre akut fråga, men det är vilseledande. Enligt de forskningsrön som sammanställts av den internationella klimatpanelen (IPCC) kommer världen att bli betydligt mer otrygg och svårförutsebar om vi prutar på klimatmålen eller låter bli att genomföra åtagandena i nuläget. Miljökatastrofer som översvämningarna och skogsbränderna i Europa de senaste åren kommer att bli kraftigare och mer frekventa.

Betänkande FrUB 1/2025 rd

Vatten och migration. Trots att EU länge har utrett och är väl medvetet om de utmaningar som hänför sig till klimatmigration, har utvecklingen enligt en sakkunnig rentav gått i negativ riktning när det gäller att förbereda sig inför och tackla utmaningarna. Under det senaste årtiondet har över 100 miljoner människor runt om i världen tvingats fly inom sitt land till följd av översvämningar, vilket motsvarar nästan hälften av all migration som beror på väderfenomen. Torka är också en viktig faktor bakom migration och under det senaste årtiondet har 2,6 miljoner människor tvingats lämna sina hemtrakter globalt. De långsamma effekterna av klimatförändringarna på tillgången till vatten, produktionen av odlingsväxter och den stigande havsnivån kan leda till att mer än 216 miljoner människor i världen i värsta fall kan tvingas flytta inom landet på grund av klimatförändringarna. De mest utsatta människorna migrerar i allmänhet inom det egna landet på grund av resursbrist. I slutet av århundradet förväntas antalet asylansökningar till EU öka med 28 procent (en temperaturökning med 2,5—3 grader fram till 2100) eller med 188 procent (en ökning med 5 grader fram till 2100). De asylsökande kommer då från områden där den huvudsakliga näringen är jordbruk. Denna studie (RPC) beaktar endast den inverkan som temperaturstegringen har på migrationen. Kampen om knappa resurser leder också till konflikter som ytterligare förvärrar flyktingproblemet. Då blir det svårt att se vilka enskilda personer som är krigsflyktingar och vilka som är klimatflyktingar eller migranter som söker bättre levnadsvillkor. Många som tvingas migrera eller ofrivilligt stanna kvar kanske inte ens vet att det bland annat är klimatförändringen som står bakom deras försvårade livssituation.

Lösningar. Vi måste begränsa klimatförändringen men också anpassa oss till den. Välkontrollerad migration är i sig en anpassningsform, men inte den enda. Migration som beror på hydrologiska förändringar kan påverkas avsevärt genom politiska, samhälleliga, naturbaserade och tekniska lösningar. De lokala samhällenas resiliens kan stärkas genom att man identifierar och beaktar invånarnas behov i de politiska åtgärderna. Det behövs en övergripande, rättvis och förebyggande politik som beaktar de mångfacetterade orsakerna till och konsekvenserna av förändringar i vattenkretsloppet. Lösningar behövs för dem som ska eller håller på att migrera och även för dem som stannar kvar. Multilokalitet bland invånarna i utsatta områden, där till exempel en del av familjemedlemmarna åker någon annanstans för att förvärvsarbeta, är en innovativ överlevnadsstrategi som lokalförvaltningen ofta misslyckats med att identifiera. Penningförsändelser från migranter till utsatta områden förbättrar levnadsvillkoren för de anhöriga som blivit kvar där. Migrationen ger också de kvarstående familjemedlemmarna fler möjligheter att anpassa sig till klimatförändringen: I landsbygdssamhällen som undersökts i till exempel Kenya och Indien fick de hushåll från vilka en av medlemmarna hade flyttat bort information från flera olika källor och började använda fler anpassningsåtgärder såsom ny teknik, nya odlingsmetoder och varningssystem jämfört med de hushåll från vilka ingen hade flyttat bort. Enligt en sakkunnig vore det förnuftigt för Finland att öka utvecklingssamarbetet med områden som kämpar med klimatmigrationsutmaningar. Finland har redan medverkat i att utveckla till exempel system för tidig varning vid översvämningar. Torka kan också förutses så tidigt att jordbrukarna hinner planera nästa vegetationsperiod. Utbildningsexport är ett element som kan knytas till ett sådant samarbete.

Finland har också enligt redogörelsen också en roll när det gäller att främja gränsvattensamarbetet och anknytande avtal samt vattendiplomati. Finland har internationellt främjat gränsvattenavtal. I centrum för verkställandet av dem ligger uppbyggnaden av gemensamma institutioner mellan parterna samt etableringen av gränsvattensamarbete och fredlig gemensam användning av vattendragen, å ena sidan med hjälp av regler och skyldigheter och å andra sidan med hjälp av öm-

Betänkande FrUB 1/2025 rd

sesidiga fördelar. Enligt de sakkunniga har Finland i dessa teman varit en stor aktör internationellt i proportion till landets storlek. När vattnet blir spjutspets för diplomati öppnar det också kanaler för behandling av energi-, markanvändnings-, ekosystems- och människorätsfrågor. Vatten är ett bra exempel på hur ett samarbete mellan staterna, tvärsektoriellt samarbete och samarbete mellan olika aktörer kan förbättra en hållbar och rättvis användning av naturresurser, skydda vattennaturen och främja freden. Forskningsinstitut, den privata och den tredje sektorn kan tillhandahålla viktigt expertstöd inom olika förvaltningsområden vid genomförandet av vattendiplomati.

En sakkunnig som yttrade sig om krigets miljökonsekvenser påminde om att när fred uppnås i Ukraina är det viktigt att se till att återuppbyggnaden genomförs så att konsekvenserna för klimatet och miljön i övrigt blir så små som möjligt. Samtidigt bör man se till att återuppbyggnaden av energisektorn grundas på fossilfria lösningar. Det är viktigt att EU utarbetar en noggrann plan för bistånd till en hållbar återuppbyggnad. Också Finland bör förbereda sig på var vi bäst kan bidra till en hållbar återuppbyggnad.

Uppskalning av vatten- och omställningslösningar (mål 9)

Finländska vattenlösningar. Framtidsutskottet hörde också sakkunniga om hur de lösningar för ett hållbart vatten- och livsmedelssystem som utvecklats i Finland kan skalas upp till exportprodukter. I yttrandena lyfte de sakkunniga fram bland annat följande.

- Vattendiplomati och export av vattenkompetens: Finland har av hävd exporterat vattenkompetens och genomfört utvecklingssamarbetsprojekt i Afrika, Asien och Latinamerika. Kompetens har exporterats inom vattenförsörjning, rening av avloppsvatten och hantering av akvatiska ekosystem i avrinningsområden.
- Innovativa proteinproduktionsprocesser inom livsmedelsproduktionen (cellbaserad produktion): I Finland finns flera företag som snabbt expanderar och som producerar protein utan konventionell jordbruksproduktion.
- Resurssparande och återvinningsfrämjande produktionssystem under hela livscykeln: Många företag utvecklar intelligenta system för vattenanvändning och tillämpningar för rening och återanvändning av avloppsvatten.
- Hantering av översvämnings- och torkrisker i avrinningsområden: Finlands miljöcentrals system för vattendragsmodeller och modellen Vemala prognostiserar vattenståndet i vattendragen och hjälper till att lösa frågor kring att förbättra vattenkvaliteten och vattnens status. Naturresursinstitutet, Finlands miljöcentral och flera finländska universitet utvecklar teknologisk och naturbaserade lösningar på utmaningarna inom vattenvården. En del av lösningarna kan skalas upp och tillämpas också i andra länder och under andra förhållanden.
- Sanering och restaurering av naturmiljöer: Finländska företag bygger anläggningar för insamling av till exempel plastavfall, olja och annat avfall från akvatiska ekosystem.
- Vilda bär och svampar: En exportpotential som hittills utnyttjats bara i liten utsträckning härrör från Finlands naturmiljöer. Ämnen från bär, svamp och örter kan avskiljas, extraheras och förädlas till råvaror av hög kvalitet för hälsoprodukter och kosmetika.

Utgående från Finlands vattenrikedom och den globala ökningen av den totala konsumtionen av animaliska produkter konstaterades det i några yttranden om livsmedelssystemet att Finland kan bli en större aktör också som exportör av mejeriprodukter och bearbetade produkter av kött från

Betänkande FrUB 1/2025 rd

mjölkboskap, om denna sektor lyfts fram som spjutspets för livsmedelsexporten. Samtidigt främjas försörjningsberedskapen och kriställigheten inom den inhemska livsmedelsproduktionen. I ett annat yttrande påmindes det om möjligheten att skala upp produktionen av proteingrödor, oljeväxter och växtproteiner och utveckla odlingstekniker och växtförädling för att öka livsmedelstryggheten och livsmedelsproduktionens hållbarhet.

Behovet av rent vatten ökar både på grund av klimatförändringen och befolkningstillväxten. Av allt avloppsvatten i världen är 80 procent fullständigt orenat. I Finland är reningsverken samhällenas största miljöinvesteringar. Över 95 procent av de organiska substanserna och fosfor, som är ett av de viktigaste näringsämnena i finländska förhållanden, avskiljs i reningsverken. Redan nu närmar sig många reningsverk nollutsläpp, dvs. minskningarna är över 99 procent. Inom sjösäkerheten konstaterades det att Finland har kapacitet och kompetens att bli föregångare inom produktutveckling, testning och utveckling av lösningar för bekämpning av miljöskador till havs samt utveckling av den internationella övningsverksamheten och det internationella samarbetet för bekämpning av miljöskador. Finland kan enligt en sakkunnig bli föregångare på att ta fram databaserade planeringsverktyg för hantering av olycksrisker, utsläppsbedömning och hållbar samordning. Finländska företag har kompetens också i digitala lösningar för hantering av vattenresurser, såsom vattensäkerhet och minskning av läckvatten samt lösningar för cirkulär ekonomi och utbildningsexport.

Exportfrågor inom vattensektorn. Vattenmarknaden uppgår globalt till cirka 600 miljarder euro per år. År 2024 var omsättningen för företag inom vattenbranschen i Finland 6,3 miljarder euro och den hade ökat med 26 procent från år 2021. I Europa har bland annat osäkerheten i investeringsmiljön fördröjt investeringarna. Under de senaste tio åren (2015—2024) har Business Finlands finansiering av innovationer inom vattenbranschen varit liten: totalt 33,6 miljoner euro, varav företagsfinansiering 23,4 och forskningsfinansiering 10,2 miljoner euro. Finansieringen har i huvudsak riktats till lösningar som gäller vattenanvändningen inom industrin och i synnerhet processindustrin och gruvindustrin. Projekten byggs kring några stora lokomotivföretag. Inom process- och gruvindustrin finns det stora lokomotivföretag som bedriver global affärsverksamhet.

Utskottet hörde också ett tillväxtföretag som har utvecklat en lösning för kommersiellt nyttjande av värdelöst plastavfall från floder. Företaget hade med hjälp av utvecklingsbistånd genomfört ett koncept där byggskivor tillverkade av plastavfall genererar intäkter då de används som mer brandsäkert byggmaterial i slummen. På så sätt har en privat finansiär fått möjlighet till företagsverksamhet när floder renats. Företaget föreslog att det ska bli ett kriterium för den finländska utvecklingsbiståndsfinansieringen över lag att en lokal lönsam företagsverksamhet utvecklas. Då upphör inte verksamheten när finansieringen upphör.

Uppskalning av omställningslösningar. Ett tillväxtföretag inom matbranschen som framtidsutskottet hörde konstaterade att det i USA finns riskfinansiering att få betydligt lättare än i Europa och också kapacitet att ta i bruk ny teknik och skala upp produktionen. Ett tillväxtföretag i vattenbranschen sammanfattade att målen i Agenda 2030 bör ses som drivkraft för alla branscher och att det på nationell nivå bör göras en övergripande undersökning av vad som eftersträvas och vad som behöver ändras. Ett tredje tillväxtföretag framhöll att om man vill ha radikalt nya typer av regenerativ företagsverksamhet — alltså företagsverksamhet som stöder naturens resiliens —

Betänkande FrUB 1/2025 rd

som möjliggör en hållbar omställning och en europeisk försörjningsberedskap, bör Finland se de anknyttande sektorerna i ett mycket bredare perspektiv och inte uteslutande lägga fokus på energiindustrin. I de nationella strategierna för bioekonomi och cirkulär ekonomi bör sektorspecifika mål fastställas. Dessutom bör de finansiella instrumenten förbättras så att det finns lösningar i alla faser i ett tillväxtföretag, från forskningsfasen till kommersialiseringen. I synnerhet behövs stöd för investeringar i fabriker i uppskalningsfasen. Enligt en sakkunnig inom utvecklingsfinansiering har de finansieringskriterier som håller på att utvecklas och som respekterar jordens hållbarhetsgränser väckt stort intresse i investeringsvärlden. Man är intresserad av företagsverksamhet som genom att stänga av materialkretsloppen, öka biodiversiteten och/eller minska kemikaliebelastningen eller koldioxidutsläppen också minskar de negativa konsekvenserna för naturen och stärker de positiva effekterna. Enligt en sakkunnig på innovationer kan målen för hållbar utveckling ge möjlighet att skapa de normer, institutioner och incitament som behövs också för andra samhällseliga innovationer.

Ett tillväxtföretag som utskottet hört konstaterade dock att EU hamnat på efterkälken med det praktiska genomförandet av regleringen. Det tog två år innan EU inledde behandlingen av företagets ansökan om godkännande av nya livsmedel. Nu efter fyra år är processen ännu inte slutförd. I Singapore tog det ett år att få tillstånd från det att ansökan om godkännande lämnades in och i Förenta staterna åtta månader, även om den senare processen var kvalitativt sett annorlunda. Handläggarens följdfrågor har enligt företaget haft samma innehåll i Singapore och EU. Skillnaden gäller främst tidsåtgången. Företaget såg denna skillnad som en nackdel för EU:s inre marknad. Företaget föreslog också att man för att skapa tillväxt ska ta fram indikatorer för att genomföra universitetens tredje uppgift, dvs. att uppnå samhällselig genomslagskraft. Åtminstone universitet som tillhandahåller teknisk utbildning skulle belönas för nya företag som grundas.

DE SAKKUNNIGAS KOMMENTARER: ÖVRIGA TEMAN

Regional social hållbarhet

I de sakkunnigytranden som framtidsutskottet fått framgick det tydligt att utvecklingen konkretiseras på olika sätt, som hållbar eller ohållbar, på olika ställen. Samtidigt som de stora stadsregionerna lockar befolkning, kompetens och investeringar, lider många mindre områden av avfolkning och försvagade tjänster. De regionala skillnaderna syns också i finansieringen av forsknings-, utvecklings- och innovationsverksamhet. År 2022 användes i Finland omkring 8,1 miljarder euro för forsknings-, utvecklings- och innovationsverksamhet, varav över 60 procent i Nyland. Andelen övriga stora stadsregioner är betydande, men klart mindre. Flera regioner i synnerhet i östra och norra Finland faller i praktiken utanför FoUI-finansieringen.

Yttrandenas geografiska perspektiv avslöjade spänningar kring hållbar utveckling. Gröna industriinvesteringar har konsekvenser som kan stå i konflikt med åtgärderna för att öka inhemska kolsänkor och andra mål för hållbar utveckling. Vindkraft, gruvprojekt för kritiska mineraler, fabriksprojekt inom batterisektorn med påverkan på vattendrag, fabriksprojekt för grönt stål och projekt för restaurering av naturen är förknippade med lokala miljökonsekvenser samt åsiktsskillnader bland invånarna till exempel när det gäller förändringar i traditionella landskap och naturförhållanden samt förhållandet mellan skydd och nyttjande. De sakkunniga som yttrade sig om regionerna och de sociala konsekvenserna underströk att det inte är hållbart att inte ta itu med

Betänkande FrUB 1/2025 rd

dessas meningsskiljaktigheter. Det blir också en utmaning för den lokala acceptansen och genomförbarheten för investeringarna. Viktiga synpunkter är upplevd meningsfullhet, delaktighet och öppenhet i processerna, rättvis fördelning av fördelar och nackdelar, identifiering av olika människors och grupper delaktighet samt deras behov, möjligheter och resurser.

Enligt en sakkunnig på energiomställning omvandlades de nordiska länderna från glesbygdsområden och avlägsna länder till ledande välfärdsstater, när offentliga investeringar utnyttjades för att skapa en positiv cirkel. I energiomställningen får politiken enligt sakkunniga inte enbart riktas till kostnadseffektiv ökning av förnybar energi på marknadsvillkor, utan uppmärksamhet bör också fästas vid att höja graden av inhemskt ursprung i energiinvesteringarna och öka medborgarnas möjligheter att investera och delta. Man kan bilda en positiv cirkel genom att identifiera de sociala effekterna av investeringar i förnybar energi, energieffektivitet, efterfrågefleksibilitet och energilagring plus effekterna på inkomstfördelningen och andra rättviseaspekter samt genom att beakta dessa effekter när beslut om investeringar och politiska åtgärder fattas. Investeringarnas positiva effekter på samhället kan också stärkas genom att utbildning och delaktighet stärks, till exempel genom att utbildningsinnehåll och utbildningsmetoder som stöder energiomställningen säkerställs inom yrkesutbildningen.

Enligt en sakkunnig i miljöpolitik räcker de traditionella processerna för miljökonsekvensutredning inte till för att bedöma lokala samhälleliga konsekvenser och spänningar. Däremot kan bedömningen av sociala konsekvenser som en del av miljökonsekvensbedömningen eller bedömningen av planer och program eller också som separata frivilliga utredningar bli ett meningsfullt verktyg för analys av social och regional hållbarhet och acceptans. Bedömningar av sociala konsekvenser har fått ökad roll i internationella sammanhang, eftersom det har förekommit konflikter i projekten och företagens, investerarnas och låntagarnas ansvarstänkande och människorättsperspektiv samtidigt har stärkts. I stället för miljökonsekvensutredning talas det ofta redan om bedömning av miljökonsekvenser och sociala konsekvenser, men i Finland har denna utveckling släpat efter. Perspektivet på bedömning av sociala konsekvenser har inte beaktats eller tilldelats resurser och det har inga direkta kopplingar till tillstånds- och myndighetsförfarandena på samma sätt som miljökonsekvensutredningar.

Överkonsumtion

Med överkonsumtion avses en konsumtionsnivå som överskrider den ekologiskt hållbara gränsen, det vill säga de gränser som krävs för att bevara naturens bärkraft. Överkonsumtion begränsar sig inte bara till individens val som konsument i form av ett ”extra skikt” i det nuvarande systemet, utan är djupt förankrad i hur konsumtion, produktion och efterfrågan har utvecklats. Konsumtion och anknytande produktion omfattas av flera av målen i Agenda 2030, särskilt de som gäller energi, mat, vatten och infrastruktur.

Enligt en sakkunnig uppmärksammas dock den hållbarhetsövergång som krävs för hållbarhetsomställningen nästan inte alls i redogörelsen, förutom när det gäller energiomställningen. I yttrandet påpekas det också att Finland i bedömningen av hållbar utveckling, som beaktar de negativa externa konsekvenserna, globalt sett placerar sig på plats 139/167 och att Finland producerar bara en euro med samma mängd naturresurser som Sverige använder för att producera två euro. Skillnaden har vuxit under 2000-talet.

Betänkande FrUB 1/2025 rd

Enligt en sakkunnig kan man påverka förbrukningen av naturresurser genom att lägga fokus på åtgärder för att effektivisera och minska materialflödena, vilket också är kostnadseffektiva sätt att minska växthusgasutsläppen. På systemnivå föreslogs en lokalt tillämplig modell för biokretsloppsekonomi som kombinerar användningen av förnybara naturresurser och ett effektivt kretslopp till exempel som näringsämnes-, kol- och biomassaflöden. Detta skulle minska beroendet av den fossila ekonomin och de negativa miljökonsekvenserna, samtidigt som nya produktionsformer, företagsmodeller, regionala värdekedjor och arbetstillfällen skapas. Genomförandet förutsätter en industripolitisk strategi och en regleringsmiljö där det skapas ramvillkor och förutsättningar för lönsam företagsverksamhet baserad på biokretsloppsekonomi.

En sakkunnig föreslog också ett nationellt naturresursavtal som skulle signalera till företag och sammanslutningar om vilken nivå användningen av naturresurser på längre sikt bör ligga på för att vara hållbar. En prissignal är en viktig faktor som saknas också när det gäller att främja cirkulär ekonomi. I sitt yttrande hänvisar den sakkunniga till finansministeriet, som i sin klimat- och naturstrategi konstaterar att man med hjälp av beskattning och reglering av finansmarknaden kan styra allmänhetens och företagens val så att de blir förenliga med målen för klimat- och naturpolitiken.

För att stävja överkonsumtionen behövs enligt en sakkunnig en bredare uppfattning om cirkulär ekonomi: det är nödvändigt att kritiskt bedöma vilka produkter och tjänster som över huvud taget bör cirkuleras, vilka behov de uppfyller, vilken deras livscykel är och vilka produkter som kan repareras och uppdateras. Som konkreta metoder nämns förbättrad tillgång till reparations- och återvinningstjänster och stöd till reparation av produkter och modulära lösningar, stärkt konsumentrådgivning, skattemässiga och andra ekonomiska incitament till stöd för reparation samt skärpta regler för reklam för till exempel engångsprodukter och krimskrams.

En rad sakkunniga som kommenterade företagsverksamhet framhöll behovet av att i företagsvärlden i allt högre grad reflektera över en omställningsplan för planetvänliga företagsmodeller. En företrädare för företagsvärlden kommenterade att företagen med tanke på överkonsumtionen till exempel bör utsträcka sin innovationsverksamhet till produkternas livscykel så att lösningarna förblir hållbara också när de inte längre används. Som signaler på förändringarna i omvärlden såg de sakkunniga bland annat att Europeiska centralbanken har inkluderat klimat- och naturrisker som en av banktillsynens tre prioriteringar, att investerarna i allt högre grad är intresserade av bedömning av investeringarnas systemiska konsekvenser och att ramverket för rapportering av naturrelaterade risker och riskhantering (TNFD), ramverket för rapportering av klimatrisker (TCFD) och de vetenskapsbaserade utsläppsreduktionskalkylerna (SBTI), som ligger till grund för klimatomställningsplanerna, befästs och blir mer kända. Näringslivets företrädare påminde också om att en förutsägbar lagstiftningsmiljö som uppmuntrar till cirkulär ekonomi spelar en viktig roll både när det gäller att locka investeringar och när näringsstrukturen anpassas efter den cirkulära ekonomin.

Mental kriställighet

Resiliens innebär individernas, samfundens och samhällets förmåga att tåla kriser och anpassa sig och återhämta sig från kriser. De sakkunniga analyserade kriställighet och resiliens ur individernas, samfundens och hela samhällets synvinkel. Individens resiliens knöts bland annat till psy-

Betänkande FrUB 1/2025 rd

kiskt välbefinnande och överlevnadsstrategier, förtroendekänsla, upplevelse av meningsfullhet och hopp. Samfundens resiliens hänvisade på motsvarande sätt till gemensamma värderingar och stödnätverk. De samhälleliga resursernas och säkerhetsnätverkens roll står i centrum för upprätthållandet av individernas mentala kristållighet och resiliens.

Som en åtgärd som stärker den mentala kristålligheten nämndes i yttrandena bland annat kommunikation som beaktar organisationernas och samhällenas säkerhet, relevans och hopp: det får inte uppstå någon bild av att det bara är individen själv eller enbart staten som har ansvaret för att människor klarar sig i nöd. Det ansågs att redogörelsen saknade en noggrannare specificering av hur förtroendet för samhället kan upprätthållas. I utlåtandena efterlystes också åtgärder för att förebygga ökad ojämlikhet, trygga tjänsternas tillgänglighet, trygga tillräckliga resurser för organisationerna inom den yttre och inre säkerheten, stärka medborgarnas beredskapsfärdigheter, främja den psykiska hälsan, multidisciplinära resiliensprojekt samt inkluderande resiliensworkshoppar och för säkerhets skull söka lärdom från världen också av de lokala samhällen som klarar sig utan stark statlig närvaro eller drivkraft från marknaden.

Framtidsutskottet har under denna valperiod i sina utredningsprojekt också satt sig in i förändringar i världsbilden och extremisternas människobild. En hållbar utveckling och en omställning till ren energi förutsätter också förändringar i människornas världsbild och människobild. Spänningar och motsättningar i fråga om världsbild och människobild togs också upp vid utskottets sakkunnigutfrågning om mental resiliens. Redogörelsen och merparten av de sakkunniga ser mänsklighetens hopp uttryckligen i möjligheten i Agenda 2030 att förebygga miljöproblem som hotar mänsklighetens existens. Men i en del yttranden är synpunkten nästan den motsatta. Åtgärdsprogrammet Agenda 2030 upplevs som politiskt motiverat, som en avskräckning som undergräver nationalstaten och den traditionella kristna västerländska kulturen, kärnfamiljen samt individernas sexuella identitet och sociala trygghet, en påtvingad avskräckning med hotbilder av totalförstörelse som orsakar de unga klimatångest. Som en åtgärd föreslogs utträde ur Agenda 2030 på samma sätt som USA har gjort.

Utveckling av det nationella åtgärdsprogrammet Agenda 2030

I en rad sakkunnigyttanden föreslogs det att politikåtgärderna ska utvecklas eller utvärderas i fråga om hur de samtidigt bidrar till många av målen. Som ett möjligt sätt att göra detta föreslogs att de prioriterade områdena skulle väljas ut. Här kan man utnyttja exempelvis de sex förändringsområden som kommissionen för hållbar utveckling identifierade våren 2021 och som samtidigt påverkar flera av målen i Agenda 2030. Också en ny naturlag skulle ha en styrande effekt och samarbetet mellan förvaltningsområdena kan utvecklas till exempel genom en gemensam framtidsbild.

I sakkunnigyttandena betonades också betydelsen av omfattande processer för deltagande när det gäller att samtidigt främja målen för hållbar utveckling. Samarbetet med det civila samhället kunde föra med sig nya idéer till exempel för att främja självförsörjning och cirkulär ekonomi samt som läkemedel mot klimatångest hos unga och även hos andra. Om medborgarnas observationer samlas in exempelvis med hjälp av applikationer som fungerar med lokaliseringssuppgifter på mobila enheter kan de nyttjas i forskning och beslutsprocesser. Då ackumuleras observationer-

Betänkande FrUB 1/2025 rd

na inte längre så att de blir en källa till ångest. Även museer och bibliotek kan fungera som verksamhetscenter där observationer aktivt samlas in och diskuteras.

Det fanns också önskemål om att redogörelsen närmare skulle beskriva förhållandet mellan de nuvarande åtgärderna för hållbar utveckling och tidigare beslut och åtgärder. Enligt de sakkunniga vore det bra att i redogörelsen särskilja och identifiera i synnerhet de områden där Finland fortfarande har mycket att göra eller särskilda möjligheter att bli global ledare. De identifierade möjligheterna att bli föregångare globalt kunde utnyttjas som ett tema till exempel för forskningsprogrammen inom RSF.

Beyond Agenda 2030 — vad ska hända efter 2030?

De sakkunniga som yttrade sig om de långsiktiga utsikterna för hållbar utveckling målade upp en bild av en värld där den tilltagande klimatförändringen, artförlusten och överskridandet av andra ekologiska gränser kombinerat med tekniska omställningar slår knut på världen. Förändringar i regnfördelningen, befolkningstillväxten och samtidigt minskade gödselmängder utgör ett klart hot mot livsmedelstryggheten i världen, vilket kan leda till en massivt ökad migration. Även i Europa, till exempel i Medelhavsområdet, försämrats förutsättningarna för jordbruk och turism. Om man snabbt lyckas fasa ut fossila bränslen för att bromsa klimatförändringen, har det i sin tur betydande konsekvenser för exempelvis Rysslands och arabländernas ekonomier och stabilitet. Världsekonomiska forumet förutser att extremväder kommer att utgöra den största risken för världsekonomin från och med 2030-talet. De näst största riskerna ses i anslutning till artförlust och kollaps i de ekologiska systemen, kritiska förändringar i planetära system, utarmning av naturresurser samt felinformation och desinformation. Fyra av de fem allvarligaste ekonomiska riskerna under nästa årtionde uppstår när vår ekologiska miljö förändras.

Den tekniska utvecklingen beskrevs som en exponentiellt framskridande förändring vars betydelse är svår att greppa. Vad innebär handlingskraft och kontroll i en värld där självständiga AI-agenter interagerar med varandra på ett sätt som överskrider gränserna för mänsklig uppfattningsförmåga? Leder utvecklingen av artificiell intelligens och robotteknik till att produktionen flyttas nära de globala tekniska kärnorna, varvid en stor del av världen kan berövas tillväxtmöjligheter som bygger på produktion? Utvecklingen inom artificiell intelligens stärker också det civila samhället genom att man i de globala folkrörelserna redan nu ser en möjlighet att på sitt eget språk kommunicera med personer som talar ett annat språk när översättningsarbetet utförs av artificiell intelligens.

Framtiden för hållbar utveckling bestäms också av Kinas och andra stormakters interna utveckling och inbördes konkurrens militärt, ekonomiskt och tekniskt samtidigt som multilateralismen får ge vika för nationella intressen. När man riktar blicken mot tiden efter 2030 kommer det också att uppstå spänningar kring utnyttjandet av rymden. På agendan för hållbar utveckling måste man också diskutera rymdens naturresurser, kommunikationsorganisering i rymden, hantering av rymdens militära dimension och till och med rymden som en plats dit man kan fly undan miljö-krisen.

Kombinationen av stormaktskonkurrens och teknisk utveckling delar upp världen i tekniska ekosystem och block, det vill säga konkurrerande ekonomiska och politiska modeller. Enligt sakkun-

Betänkande FrUB 1/2025 rd

niga måste Europa finna sin plats i allt detta: kommer Europa att alliera sig och med vem, kommer Europa att stå mellan stormakterna och reagera där eller finna ett tredje sätt att reglera och utveckla tekniken? Enligt en sakkunnig är det kanske inte teknikutvecklarna eller ens tillämparna som vinner på detta, utan de som kan hantera de risker som användningen av tekniken medför.

Den tekniska utvecklingen har möjliggjort både större yttrandefrihet och ökad statlig kontroll. Exempelvis har Kina, Ryssland och Iran stärkt sitt grepp om samhället genom att begränsa yttrandefriheten, övervaka medierna och försvaga oppositionen. Även i vissa västländer förekommer nu allt mer auktoritära drag i administrationen. Inom EU har i synnerhet Ungern utmanat demokratins fundament. I Förenta staterna har Trumps presidentperiod enligt sakkunniga visat sig ha ökat riskerna för korruption och intressekonflikter, avveckling av etiska regler, maktkoncentration och försvagad maktindelning. Den sakkunniga betonade att det med tanke på EU:s funktionsförmåga är ytterst viktigt hur unionen löser demokratiproblem i framtiden. En av de sakkunniga påminde också om att det tekniskt inte skulle vara särskilt svårt att skapa ett globalt parlament där människor direkt kan uttrycka sin åsikt om gemensamma frågor, även om det just nu inte verkar sannolikt att det kommer att bli verklighet.

Samtidigt som konkurrensen mellan stormakterna i viss mening präglar världen står staten allt mindre i centrum och det uppstår många slags aktörer. Exempelvis kan internationella storföretag komma att delta i det politiska beslutsfattandet. Företagsvärlden kan också vara en positiv drivkraft för förändring. Till exempel i Finland är företagens hållbarhetsarbete på många punkter mer ambitiöst än det arbete som utförs på statlig nivå. Enligt en sakkunnig är detta en följd av politisk styrning från staten och EU, och styrningen kommer att behövas även i fortsättningen.

Under utfrågningen diskuterades också FN:s framtid. En av de sakkunniga menade att åtminstone något organ likt säkerhetsrådet kommer att bestå även i det fall att FN till viss del faller sönder. I och med Världsbankens och Internationella valutafondens ökade tyngd har man sett en omställning i en riktning som framhäver betydelsen av finansiering. Samtidigt har man tagit den globala söderns oro på allvar i västländerna, när man ser Kinas ökade inflytande i Afrika. Enligt en sakkunnig håller den internationella finansieringsarkitekturen på att ändras i en mer jämlik riktning så att den stöder en hållbar ekonomi i alla länder.

Den sakkunniga rekommenderade Finland att ta initiativ till att inleda en internationell diskussion om en fortsättning på Agenda 2030, särskilt i FN-sammanhang. Det ligger nämligen i små staters intresse att globalt viktiga ärenden behandlas multilateralt, och problem som berör flera staters territorier inte annars kan lösas. Det är också viktigt att stärka FN genom att tilldela organisationen uppgifter där den kan tillföra mervärde. Att förhandla om en fortsättning på Agenda 2030 inom FN är en sådan uppgift.

UTLÅTANDEUTSKOTTENS KOMMENTARER

De viktigaste temana

Den planetära trippelkrisen (klimatförändringen, förlusten av biologisk mångfald och föroreningarna). För att förebygga krisen krävs åtgärder för att begränsa klimatförändringen, stödja den biologiska mångfalden, förebygga miljöförstöring över lag, minska den stora förbrukning-

Betänkande FrUB 1/2025 rd

en av naturresurser och samtidigt se till att ingen lämnas efter i processen. Trippelkrisen framhäver också den övergripande hållbarhetsaspekten: åtgärder för att lösa ett av målen får inte försvåra uppnåendet av ett annat mål på annat håll. (MiU och UtU).

Skogssänkor och mångfald. Mångfalden kan tryggas i samband med skogsbruksåtgärder, till exempel genom att se till att tillräckliga mängder murket trä, naturvårdsträd och skyddszoner finns kvar i skogarna samt genom att andelen lövträd ökas (JsU). Den förändrade situationen inom markanvändningssektorn utmanar klimatpolitiken som helhet. Tryggandet av kollagren i skogarna och stärkandet av sänkorna i skogarna förutsätter ett nytt tänkesätt. Kollagren kan ökas till exempel genom att omloppstiderna förlängs och skogarnas förädlingsvärde ökas (MiU).

Hållbar matproduktion. Trots att Finland är världens nordligaste jordbruksland, har man i Finland bibehållit en kalkylerad självförsörjningsgrad på 80—85 procent inom matproduktionen. Självförsörjningen bör fortsatt finnas kvar (JsU). Livsmedelssystemets hållbarhet, livsmedelstrygghet och försörjningsberedskapen i fråga om livsmedel kan stärkas genom ökad inhemsk produktion av växtprotein och satsningar på närproducerad mat (EkU). Också programmet för effektiviserat vattenskydd, som gett goda resultat, bör fortsätta (MiU).

Koldioxidneutralitet och ren energi. Regeringsprogrammet har som mål är att göra Finland till en föregångare när det gäller ren energi och koldioxidhandavtryck. Det är viktigt att synliggöra klimatåtgärdernas positiva effekter på sysselsättningen och konkurrenskraften och även lyfta fram dem i redogörelsen (MiU). Den rena omställningen och omvälvningen inom energisektorn har mångfaldigat möjligheterna till hållbara investeringar i Finland och samtidigt utökat de finländska företagens internationella tillväxtmöjligheter. Vid utvecklingen av elmarknaden och fördelningen av energistöden måste man också komma ihåg att hushållen ska behandlas rättvist (EkU).

Cirkulär ekonomi. Förbrukningen av icke förnybara naturresurser måste fås ned genom att de ersätts med förnybara råvaror i enlighet med strategin för cirkulär ekonomi (JsU). Det är också viktigt att driva på en lag om cirkulär ekonomi för att effektivisera och minska materialflödena (MiU). EU:s inre marknad för cirkulär ekonomi fungerar ännu inte som det är tänkt. Verkställandet av EU:s reglering och revidering av avfallslagstiftningen kommer ändå att bidra till att uppnå Finlands målsättningar för cirkulär ekonomi. Ur kopplingsperspektiv kommer högre former av cirkulär ekonomi, till exempel underhåll och reparation av bland annat infrastruktur, maskiner och anordningar, att stärka försörjningsberedskapen och säkerheten, eftersom beroendet av globala leveranskedjor minskar (EkU).

Naturbaserade lösningar. Naturbaserade lösningar kan minska förlusten av den biologiska mångfalden och bekämpa klimatförändringen. Dessutom kan de stödja till exempel livsmedels- och vattenförsörjningen, människornas välbefinnande och flera andra samhällseliga mål. Till exempel restaurering är till nytta för både klimatet och naturen (MiU).

Överkonsumtion. Den inhemska materialkonsumtionen, det vill säga användningen av naturresurser per invånare, är en av de största i Europa (MiU). I redogörelsen och utlåtandeutskottens utlåtanden identifieras som Finlands svaghet bland annat verksamheten inom cirkulär ekonomi,

Betänkande FrUB 1/2025 rd

som på sin höjd når upp till den europeiska medelnivån eller rentav ligger under denna (MiU, JsU och EkU).

Negativa externa effekter. I en jämförelse av de negativa effekterna av den nationella produktionen och konsumtionen utanför landets gränser placerar sig Finland enligt FN på plats 139 bland totalt 167 stater. Externa effekter kan beaktas bättre till exempel genom att samma hållbarhetskrav gäller för den globala livsmedelsproduktionen som för den inhemska produktionen (JsU). Vattenansvarsförbindelsen uppmuntrar företag att samarbeta kring vattenansvarsfrågor och stöder identifieringen av vattenrisker i värdekedjorna (MiU). Jord- och skogsbruksministeriet har tillsammans med fyra andra ministerier utarbetat en handlingsplan som stöder målet om att finländska företag ska vara bäst i världen på vattenansvar 2030 (JsU). Finländska företag har gedigen kompetens i nya tekniska lösningar som också kan nyttjas internationellt för att främja en god förvaltning av vattenresurserna (JsU och MiU).

Miljöhandavtryck och FoUI. Det är positivt att finländska företag i allt högre grad uppmuntras att på utvecklingsländernas marknader erbjuda kommersiellt lönsamma lösningar som stöder utvecklingen (UtU). FoUI-finansieringen måste användas för att uppnå målen för hållbar utveckling och lösa polykriser (KuU, AjU, EkU, JsU och UtU). Genom satsningar på forsknings-, utvecklings- och innovationsverksamhet kan man säkerställa Finlands ledande ställning i den globala konkurrensen när det gäller att utveckla och exportera rena lösningar (JsU och KuU). Dessutom behövs det en långsiktig och förutsägbar politik och en stabil miljö som uppmuntrar till investeringar (EkU). Nyskapande vetenskaplig och konstnärlig forskning samt innovationer och högklassig utbildning har en väsentlig betydelse i detta arbete (KuU). Finlands satsningar på FoU har varit otillräckliga. Ambitionen att höja Finlands forsknings- och utvecklingsutgifter till 4 procent av bruttonationalprodukten före 2030 stärker tillväxt och förnyelseförmåga på lång sikt (AjU). Exempelvis uppgraderingen av superdatorn LUMI är en betydande investering i den nationella forskningsinfrastrukturen (KuU).

Utbildning. Utbildning är barnets rätt och en investering i en hållbar framtid. Det är också en mycket viktig prioritering i utvecklingssamarbetet (KuU). Också global utbildning och utbildning till internationalism bygger upp en rättvis och hållbar framtid (UtU). Kompetensutvecklingen och tillgången på kompetent arbetskraft är stora utmaningar till exempel när det gäller att främja den gröna omställningen och cirkulär ekonomi. Utbildningsnivån bland unga har i Finland legat på en lägre nivå än bland de övriga industriländerna. År 2023 saknade omkring 45 000 unga i åldern 15–24 år studieplats eller arbete. Det behövs både utbildning av ny arbetskraft som kommer in på arbetsmarknaden och omskolning, vidareutbildning och examensinriktad fortbildning för arbetskraften i dag. Också yrkesutbildningen bör utvecklas så att den bättre motsvarar behoven i arbetslivet (AjU).

Socialt hållbar utveckling. I en jämförelse mellan OECD-länderna placerar sig Finland väl i fråga om social sammanhållning, jämn inkomstfördelning och social trygghet. Men ökad ojämlikhet kan försvaga finländarnas starka förtroende för samhället och medmänniskorna på lång sikt, om välfärdsstatens strukturer inte stärks för att förebygga utslagning (ShU). Det är viktigt att förutse de eventuella negativa konsekvenserna av olika utvecklingsförlopp och politiska åtgärder ur olika befolkningsgruppers och områdens synvinkel (JsU och ShU). Exempelvis behövs det en långsiktig politik för jämlikhet i boendet och bostadslöshet och lösningar på de polariserade ut-

Betänkande FrUB 1/2025 rd

maningar som tillväxtcentrumen och avfolkningsregioner står inför (MiU). Också motion, idrott och konst har en viktig roll när det gäller att främja välfärden, sammanhållningen och den sociala interaktionen i samhället, regionernas livskraft och ekonomin samt att stärka resiliensen och försörjningsberedskapen. Därför bör också konst- och kulturverksamheten i allt högre grad integreras i social- och hälsovårdssektorns verksamhet (KuU). Det är bra att effekterna av främjandet av välfärd och hälsa enligt redogörelsen stärks genom ett förvaltningsövergripande nationellt hälso- och välfärdsprogram som drivs tillsammans med organisationerna. Uppmärksamhet bör fästas bland annat vid generationsöverskridande utsatthet, kvaliteten på och tillgängligheten till tjänsterna på basnivå och i synnerhet mentalvårdstjänsterna, missbruksproblem, ökad fetma samt regionala och socioekonomiska hälsoskillnader (ShU).

Internationellt samarbete. FN-organisationerna är centrala när det gäller att främja Agenda 2030 och Finland måste därför sträva efter att öka sitt inflytande i de viktigaste organisationerna. På europeisk nivå bör Finland vara aktivt bland annat i Europeiska investeringsbanken (EIB) och Europeiska banken för återuppbyggnad och utveckling (EBRD). Enhetliga kriterier bör fastställas för privata och institutionella investeringar i hållbar utveckling och övervakningen bör utvecklas (UtU). När det gäller att främja hållbar utveckling behövs också EU:s gemensamma marknad och lagstiftning plus produktpolitik på EU-nivå, till exempel inom cirkulär ekonomi. Aktörerna inom EU-området är för närvarande tvungna att betala också kostnaderna för producentansvarsskyldigheterna hos distanshandelsföretag som är verksamma utanför EU (MiU). Det är viktigt att Finland har förbundit sig att främja människovärdigt arbete, ILO:s grundläggande fri- och rättigheter i arbetslivet, företagsansvar och FN:s vägledande principer om företag och mänskliga rättigheter (UNGP). Främjandet av utvecklingsmålen och verksamhetens genomslag kan stärkas genom nordiskt samarbete (UtU).

Utvecklingssamarbete. Förenta staternas nya administration har inlett en utredning om nedskärningar i biståndsmedlen och fryst finansieringen från flera centrala organisationer. USA står för cirka 30 procent av den globala offentliga utvecklingsfinansieringen. Tillsammans är EU och dess medlemsländer världens största finansiär av utvecklingsbistånd. Eftersom endast en liten del av målen för hållbar utveckling kan uppnås med hjälp av offentlig utvecklingsfinansiering behövs det en effektivare mobilisering av privat kapital och alla länders egna resurser. Det bistånd som kanaliseras via civilsamhällesorganisationer stärker ofta civilsamhället och stöder demokratikutvecklingen i utvecklingsländerna. Det är viktigt att organisationernas kompetens och kontakter utnyttjas också i företagens verksamhet i utvecklingsländerna (UtU).

Att förbättra kvinnors och flickors ställning och jämställdheten. I utlåtandena betonas som en särskild prioritering i Finlands utrikes- och säkerhetspolitik och utvecklingssamarbete att kvinnors och flickors ställning ska förbättras och jämställdheten mellan könen främjas (UtU och AjU).

Kommentarer till det nationella genomförandet av åtgärdsprogrammet Agenda 2030

Återblick. Redogörelsen innehåller inga nya riktlinjer för Finlands politik för hållbar utveckling och genomförandet av Agenda 2030, utan den sammanfattar regeringens åtgärder som redan tidigare tagits fram genom mångsidiga processer för att främja hållbar utveckling (KuU, ShU, KoU, JsU, MiU och UtU).

Betänkande FrUB 1/2025 rd

Hur riksdagens klämmor har beaktats. De uttalanden som riksdagen godkände i sitt föregående betänkande om Agenda 2030 och som fortfarande gäller förutsätter att politiken för hållbar utveckling bland annat ska bygga på en fenomenbaserad strategi, en analys av det ömsesidiga beroendet mellan målen och de anknytande åtgärderna, hoppingivande språkbruk om arbetsformer som engagerar medborgarna och intressentgrupperna samt mätning och rapportering av de externa effekterna av den finländska konsumtionen. Den politiska koherensen behöver stärkas ytterligare i fråga om detta (MiU).

Lägesbild. Redogörelsens beskrivning av nuläget baserar sig delvis på föråldrad information och den utnyttjar inte nyare konsekvensbedömningar eller nyare statistiska data som finns tillgängliga. Därför kan redogörelsen jämfört med verkligheten ge en positivare bild av den ekologiska och sociala hållbarheten och av Finlands framsteg när det gäller att uppnå målen för hållbar utveckling (ShU).

Deltagande. Civilsamhällesaktörernas möjligheter att delta behöver beskrivas också i redogörelsen och inte bara i landrapporten (UtU).

Mått och indikatorer. I fråga om hållbarhet och exempelvis miljöhandavtryck behövs det ytterligare forskning om vilka indikatorer som är lämpligast och internationellt jämförbara samt vilka målnivåer som ska fastställas för dem (JsU). Det är positivt att det system för årlig samhällslig hållbarhetsutvärdering som statsrådets kansli inlett allt bättre kopplar genomförandet av Agenda 2030 till riksdagens arbete, de politiska cyklerna och ministeriernas planeringsarbete (UtU).

Kopplingar. Flera utlåtandeutskott lyfte i sina uttalanden fram exempel på kopplingar mellan de olika målen i Agenda 2030. Medieförbrukning och medborgarnas mediekompetens stöder demokratin, som i sin tur stöder säkerheten (KuU). Klimatförändringen och den tilltagande förlusten av biologisk mångfald tillspetsar konflikter och påverkar exempelvis energiomställningen, försörjningsberedskapen och förekomsten av sjukdomar (UtU). Tryggheten av den biologiska mångfalden främjar bekämpningen av klimatförändringen och anpassningen till den. Därför måste de här frågorna behandlas tillsammans (MiU). Särskilt i det nuvarande geopolitiska läget behöver hållbarhet, demokrati, rättsstat och säkerhet granskas samtidigt (JsU). Försörjningsberedskapen och hållbarhetsmålen kräver att primärproduktionen är lönsam (MiU). Energi- och livsmedelstrygghet hänger samman både med en jämlik utveckling av landsbygdsområden och olika delar av landet, samt därigenom med försörjningsberedskap och övergripande säkerhet (JsU).

Frivillighet. I den nationella handlingsmodellen för åtgärdsprogrammet Agenda 2030 ingår som väsentliga delar till exempel färdplaner för klimatneutralitet och biologisk mångfald som företag och branscher själva utarbetar, Metsoprogrammet som uppmuntrar till frivilligt skogsskydd, Helmioprogrammet som uppmuntrar till ökad mångfald och förfarandet med avtal om markanvändning, boende och trafik (MBT-avtal) med de största stadsregionerna (MiU).

Beyond 2030 Agenda. Det är viktigt att Finland och det internationella samfundet i tid analyserar hur utvecklingsutmaningarna ska tacklas efter 2030. Enligt en rapport som FN:s generalsekreterare publicerade i maj 2024 utvecklas endast cirka 17 procent av målen positivt i ett globalt perspektiv och delvis har utvecklingen rentav varit negativ (UtU). Trots den kritik som framförts är styrkan i handlingsprogrammet Agenda 2030 att det framhäver ett övergripande synsätt på

Betänkande FrUB 1/2025 rd

mänsklighetens framtid (UtU och MiU). Till exempel måste den globala utfasningen av fossila bränslen genomföras på ett sätt som inte försvagar den biologiska mångfalden, ökar föroreningen, ökar ojämlikheten eller försämrar den övergripande säkerheten (MiU).

Avvikande meningar. Utlåtandena från miljöutskottet (MiU), jord- och skogsbruksutskottet (JsU), utrikesutskottet (UtU) och social- och hälsovårdsutskottet (ShU) innehåller också avvikande meningar. Där framhålls det till exempel att ekologisk hållbarhet bör ges större tyngd som referensram som möjliggör en social och ekonomisk dimension för att åtgärderna ska kunna prioriteras på det sätt som hållbarhetsmålen identifieras inte i tillräcklig utsträckning lyfter fram konkreta åtgärder genom vilka Finland kan stärka den politiska koherensen och ingripa i negativa utvecklingstrender.

Framtidsutskottet välkomnar att styrsystemet för det nationella genomförandesystemet och statsförvaltningens åtgärder har utvärderats och att de utifrån utvärderingen har framskridit på det sätt som riksdagen i sitt föregående betänkande om Agenda 2030 (FrUB 1/2021 rd — SRR 3/2020 rd) förutsatte: ”säkerställer att det arbete som utförs i olika kommissioner, paneler, råd, rundabordssamtal samt forsknings- och arbetsgrupper inom ramen för åtgärdsprogrammet Agenda 2030 bildar en synergistisk helhet och beaktas genuint”.

Framtidsutskottet anser dock att det utifrån redogörelsen allmänt taget är svårt att greppa hur riksdagens gällande klämmor har beaktats i det nationella genomförandet av handlingsprogrammet Agenda 2030. Både utlåtandebeslutet och de sakkunniga som framtidsutskottet hört framförde att redogörelsen i sin nuvarande form inte tillräckligt ingående beskriver det ömsesidiga beroendet mellan exempelvis mål och åtgärder samt de anknyttande tekniska lösningarna plus de samverkande, korsvisa och externa effekterna, trots att riksdagen har förutsatt detta utifrån ett betänkande (FrUB 1/2021 rd — SRR 3/2020 rd).

Framtidsutskottet anser att redogörelsen inte innehåller några nya riktlinjer för Finlands politik för hållbar utveckling och genomförandet av Agenda 2030, utan den sammanfattar regeringens åtgärder som redan tidigare tagits fram genom mångsidiga processer för att främja hållbar utveckling, precis som utlåtandebeslutet noterar. Redogörelsen har därför ansetts vara bakåtblickande och sakna ett visionärt och hoppande perspektiv. I yttrandena har det också väckt förvirring att redogörelsen och landrapporten är två olika dokument som bereds på olika sätt. Å ena sidan behandlar riksdagen inte den landrapport som föreläggs FN, å andra sidan har inte intressentgrupper inom det civila samhället inkluderats i beredningen av redogörelsen. Detta trots att riksdagen i en kläm (FrUB 1/2021 rd — SRR 3/2020 rd) har förutsatt att statsrådet främjar acceptabilitet, rättvisa och jämlikhet i samband med hållbarhetsomställningen samt medborgarnas psykiska resiliens genom att göra det möjligt för intressentgrupper och medborgare att delta i planeringen, genomförandet och utvärderingen av lösningar, och att statsrådet säkerställer att också de tysta i samhället, såsom barn, unga, invandrare, personer med funktionsnedsättning och äldre, involveras som aktiva aktörer i hållbarhetsomställningen.

Betänkande FrUB 1/2025 rd

Riksdagens gällande klämmor (FrUB 1/2021 rd — SRR 3/2020 rd) förutsätter också en fenomenbaserad handlingsmodell samt indikatorer som konkretiserar och utvärderar mål och åtgärder och med vilka man kan följa hur den hållbara utvecklingen framskrider på lång sikt över budget- och valperioderna.

Framtidsutskottet bedömer i detta betänkande statsrådets redogörelse särskilt med avseende på vattentemat. Denna fenomenbaserade och systemiska infallsvinkel hjälpte till att upptäcka och förstå kopplingarna och de korsvisa effekterna mellan målen och åtgärderna i åtgärdsprogrammet Agenda 2030. Till exempel hur man kan främja ekologiska, hälsomässiga, samhälleliga och ekonomiska mål på nya sätt, till exempel med hjälp av naturbaserade lösningar.

Framtidsutskottet konstaterar att hållbar utveckling måste ses som ett projekt där den mänskliga verksamheten måste anpassas till de ekologiska ramvillkor som fastställts utifrån forskningsdata för att säkerställa de ekologiska systemens kontinuitet och förebygga förorening av miljön. I forskningen kallas detta en modell för stark hållbarhet.

Framtidsutskottet påpekar att en globalt jämlik och rättvis omställning förutsätter enhetliga internationella indikatorer.

Frivilligheten, som väsentligt anknyter till Finlands åtgärdsprogram för Agenda 2030, samt bedömningen av de sociala konsekvenserna genom inkluderande metoder, är viktiga handlingsmodeller för främjandet av social hållbarhet. De minskar motsättningarna och ökar förtroendet genom att stärka den lokala demokratin, den regionala jämlikheten, deltagandet och ägandet, yttrandefriheten och rättvisan.

Framtidsutskottet ställer sig bakom utlåtandets åsikt att Finland bör sträva efter att minska de negativa externa konsekvenserna och stärka det positiva handavtrycket och att exempelvis lösningar för ren energi, cirkulär ekonomi samt ett hållbart vatten- och livsmedelssystem (positivt handavtryck) kan främjas också i utvecklingssamarbetet. Också utbildningsexporten kan främja flickors och kvinnors ställning och jämställdhet globalt.

Framtidsutskottet påminner om att Rysslands anfallskrig mot Ukraina har orsakat omfattande förorening av miljön och skadat till exempel vatten- och livsmedelssystemen. Därför föreslår framtidsutskottet att Finland bör profilera sig som en aktör som främjar en övergripande och långsiktig utveckling i återuppbyggnaden av Ukraina.

Framtidsutskottet hörde sakkunniga också om teman gällande beyond2030Agenda. Vid dessa utfrågningar framkom det att agendan för hållbar utveckling efter 2030 också måste inbegripa diskussion om rymdrelaterade regler för trafik, kommunikation, militär dimension och eventuellt utnyttjande av naturresurser.

Finland har målmedvetet gjort framsteg med handlingsprogrammet för Agenda 2030. Finland har utsetts till världens lyckligaste nation flera år i rad. Vi kan med fog glädjas över våra framsteg. Men tillsammans med vår välfärd har också vårt materiella välstånd ökat. Det ekologiska priset för detta har vi i viss mån varit blinda för. Att vi är lyckliga beror till

Betänkande FrUB 1/2025 rd

viss del på överkonsumtion av naturresurser. Det har negativa externa effekter också på andra håll i världen. Därför behöver vi en ny vision om lycklighet inom gränserna för jordens bärkraft och med ett mindre ekologiskt fotavtryck, med betoning på en fungerande vardag, kontroll av externa effekter och säkrad rättvisa.

Framtidsutskottet påminner i likhet med miljöutskottet om det sista uttalandet i riksdagens föregående betänkande om Agenda 2030 (FrUB 1/2021 rd — SRR 3/2020 rd), enligt vilket regeringen ska använda hoppingivande språkbruk i program som styr politiken för hållbar utveckling och i synnerhet de arbetsformer som engagerar medborgarna och intressentgrupperna i beslutsprocesserna. Som underlag för beslutsfattandet behövs öppna data och värdediskussioner om både möjligheterna och hoten i samband med hållbarhetsomställningen, men positiva exempel från världen och hemlandet nära människors egen vardag är den bästa inspirationen till den förändring som behövs. En hållbar framtid bör ha ett mänskligt ansikte.

Vid framtidsutskottets utfrågning av sakkunniga diskuterades särskilt de ungas klimatångest. Här föreslår framtidsutskottet att till exempel Ungdomsparlamentet utvecklas så att de unga på eget initiativ kan delta i byggandet av en lycklig framtid genom skolor, föreningar och sociala medier.

Framtidsutskottet anser att den teknikrelaterade prognostiseringen och politiken måste kopplas starkare till åtgärdsprogrammet Agenda 2030. Framtidsutskottet har under denna valperiod bland annat utrett utvecklingen av humanoida robotar och de väntade framtidskonsekvenserna. Enligt uppgift kommer robotarbetskraft som kan tala och lära sig att bli allt vanligare över en tidsperiod på 5—20 år. Enligt sakkunnigutfrågningen i utskottet är det kanske inte teknikutvecklarna eller ens tillämparna som vinner på detta i framtiden, utan de som kan hantera de risker som användningen av tekniken medför. Framtidsutskottet påminner om att teknikens historia beskriver vad till exempel miljöproblemen har orsakats av och hur de har lösts. Politiken avgör i stor utsträckning hur till exempel humanoida robotar påverkar en hållbar utveckling.

FÖRSLAG TILL BESLUT

Framtidsutskottets förslag till beslut:

Riksdagen godkänner ett ställningstagande med anledning av redogörelse SRR 7/2024 rd.

Utskottets förslag till ställningstagande

Riksdagen förutsätter att statsrådet

i fortsättningen i redogörelsen om Agenda 2030 också inkluderar en beskrivning av hur riksdagens klämmor har beaktats i det nationella genomförandet av handlingsprogrammet Agenda 2030. Redogörelsen ska också innehålla en bedömning av hur Finlands håll-

Betänkande FrUB 1/2025 rd

barhetsmål har framskridit regionalt och över valperioderna. Vid bedömningen kan man till exempel utnyttja den årliga samhällsliga hållbarhetsutvärdering som nämns i redogörelsen. Dessutom anser riksdagen att om landrapporten inte inkluderas i redogörelsen om Agenda 2030, ska den väga in riksdagens betänkande och ståndpunkter på samma sätt som i det övriga nationella genomförandet av handlingsprogrammet Agenda 2030,

i redogörelsen om Agenda 2030 och i bedömningen av Finlands övergripande hållbarhet i vidare bemärkelse använder sig av en fenomenbaserad granskning som genomsyrar de teman som är viktiga för den hållbara utvecklingen i Finland, i syfte att möjliggöra identifiering och behandling av de mångsidiga möjligheter samt motstridigheter och spänningar som oundvikligen uppstår mellan de olika hållbarhetsmålen,

styr genomförandet av Agenda 2030 i riktning mot en stark hållbarhet och främjar en anknytande målsättning vid de internationella diskussionerna om en fortsättning på det globala handlingsprogrammet Agenda 2030. I synnerhet bör man sträva efter att minska de negativa externa konsekvenserna av konsumtion och överkonsumtion av naturresurser,

gör satsningar på frivilliga handlingsmodeller som ökar hållbarheten och på social hållbarhet i utvecklingen. Ju bättre vi kan rikta in vår konsumtion och produktion på handlingsmodeller som är hållbara inom gränserna för jordens bärkraft, desto mer sällan blir vi senare tvungna att införa tvingande reglering för att undvika kollaps i livsviktiga ekosystem.

Helsingfors 14.5.2025

I den avgörande behandlingen deltog

ordförande Anna Kontula vänst
vice ordförande Timo Harakka sd
medlem Kaisa Garedeu saf
medlem Lotta Hamari sd
medlem Harry Harkimo liik
medlem Terhi Koulumies saml
medlem Sheikki Laakso saf
medlem Krista Mikkonen gröna
medlem Martin Paasi saml
medlem Mika Poutala kd
medlem Ville Vähämäki saf
medlem Sinuhe Wallinheimo saml
ersättare Marko Kilpi saml
ersättare Saku Nikkanen sd.

Sekreterare var

utskottsråd Olli Hietanen.